

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Konfliktní linie společného soužití Čechů a
Slováků**

Daniela Ptáčková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Konfliktní linie společného soužití Čechů a
Slováků**

Daniela Ptáčková

Vedoucí práce:

PhDr. Robin Kvěš

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Robinu Kvěšovi za jeho rady, připomínky a ochotu, které pro mne byly při psaní této práce velmi cenné.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY VEDOUcí KE VZNIKU SPOLEčNÉHO STÁTU.....	4
2.1 Obecné zákonitosti vývoje národů a vztahů mezi nimi.....	4
2.2 Vznik a vývoj českého a slovenského národa a jejich vztahy.	5
2.2.1 1. období – vývoj do 18. století.....	6
2.2.2 Národní obrození.....	9
3 SPOLEčNÝ STÁT ČECHŮ A SLOVÁKŮ – ČESKOSLOVENSKO..	18
3.1 VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	18
3.2 SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ POZADÍ PRVNÍCH LET SPOLEčNÉHO STÁTU	19
3.3 OBDOBÍ „PRVNÍ REPUBLIKY“	21
3.4 POŽADAVEK AUTONOMIE	24
3.5 SHRNUtÍ.....	31
4 OBNOVENÝ ČESKOSLOVENSKÝ STÁT – 1945-1968.....	34
4.1 PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA A SLOVENSKÝ STÁT ..	34
4.2 POVÁLEČNÉ STÁTOPRÁVNÍ USPOŘÁDÁNÍ OBNOVENÉHO ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU 1945-1948.....	36
4.3 ČEŠI A SLOVÁCI V LIDOVĚ DEMOKRATICKÉM ČESKOSLOVENSKU	41
4.4 VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY V 60. LETECH.....	46

5	ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA – OBDOBÍ „FEDERACE“ 1968-1989	49
5.1	ROK 1968 A FEDERALIZACE.....	49
5.2	OBDOBÍ NORMALIZACE A NÁSLEDNÝ PÁD KOMUNISTICKÉ MOCI V ČESKOSLOVENSKU	53
6	POSTUPNÝ ROZKLAD ČESKOSLOVENSKÉ FEDERACE	58
7	ČESKOSLOVENSKÉ VZTAHY PO ROCE 1993	64
8	ZÁVĚR	67
9	ZDROJE.....	71
9.1	SEZNAM LITERATURY	71
9.2	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	76
10	RESUMÉ	78

1 ÚVOD

Československá republika byla státem, který vznikl jako výsledek snah domácích a zahraničních politických reprezentací o dosažení samostatné státní jednotky. Po první světové válce došlo k velkým změnám politické mapy střední Evropy. Důvodem těchto změn byl rozpad mnohonárodnostních říší a jejich nahrazení následnickými státy, jejichž existence byla podložena nárokem na právo národů na sebeurčení. Tohoto práva využili reprezentanti odboje českých zemí a Slovenska v procesu vytváření společného státu založeného na zásadě existence jednotného československého národa. Idea čechoslovakismu se tak stala myšlenkovým základem nově vytvořeného státu.

V souvislosti se vznikem a existencí společného česko-slovenského státu jsou často diskutovanými rovněž vztahy Čechů a Slováků. Tyto vztahy procházely v historii různými etapami vývoje, ale v žádném z období nelze označit soužití obou národů jako zcela bezproblémové. Vzájemné peripetie a povaha vztahů byly hlavními determinanty, které ovlivnily vývoj česko-slovenského státu a v konečném důsledku dospěly v jeho rozpad.

Cílem této práce je nastínit vývoj a podobu vztahů obou národů v historii a zejména v rámci společného česko-slovenského státu v období 1918-1992. Analýzou vztahů obou národů uvnitř společného státu bych chtěla definovat a popsat hlavní konfliktní linie, které komplikovaly soužití Čechů a Slováků v rámci jedné politické jednotky, a které rovněž stály za definitivním rozpadem Československa na počátku 90. let.

Domnívám se, že jednou z příčin vzniku štěpných linií mezi Čechy a Slováky byla podoba státoprávního uspořádání a nerovnoměrné rozdělení kompetencí mezi obě části republiky. Dalším významným faktorem, který podle mě nepříznivě ovlivňoval česko-slovenské soužití, byl vztah mezi českou a slovenskou společností determinovaný rozdílnou úrovní vývoje, s níž obě společnosti vstupovaly do společného státu. Takové předurčení mohlo později vést k pocitu nadřazenosti a podřazenosti, což nejsou dobré podmínky pro harmonický vývoj v jednom státním útvaru. Mým cílem je ověřit tyto předpoklady a provést hlubší analýzu, tedy zaměřit se na charakter jednotlivých sporů a určit, zdali nelze identifikovat ještě další příčiny neshod, které doprovázely česko-slovenské vztahy.

Vzhledem k charakteru tématu práce a jejímu hlavnímu cíli je pochopitelné, že práce bude analyticko-empirického charakteru. Abych zachovala logiku práce, rozdělím si ji do 6 kapitol, které budou chronologicky řazeny, čímž dojde k zajištění vzájemné propojenosti.

První kapitola bude věnována analýze česko-slovenských vztahů od období vzniku prvního státního útvaru, který se nacházel na území dnešních Čech a Slovenska, až do zahájení zahraniční akce s cílem vytvořit společný stát. Tato část bude sloužit jako historický kontext pro pozdější analýzu česko-slovenských vztahů.

Ve druhé kapitole stručně nastíním česko-slovenskou zahraničně politickou akci, která vedla k vytvoření státu. Hlavním bodem této kapitoly bude analýza štěpných linií v prvním časovém úseku společné státnosti, tj. v období 1918-1939. Představím první léta konsolidace česko-slovenských vztahů a jejich postupné vyhocení završené vyhlášením slovenské samostatnosti.

Třetí kapitola bude věnována obnovenému česko-slovenskému státu a otázce, zdali i v tomto období lze identifikovat nové neshody mezi Čechy a Slováky, či dokonce, jestli nějaké spory nepřetrvávají již z dob „první republiky“. Vzhledem ke změně vnitropolitické situace bych v této kapitole ráda nastínila způsob řešení „slovenské otázky“ z pohledu komunistické strany. Časové vymezení kapitoly bude datováno obnovením Československa v roce 1945 do roku 1968.

Čtvrtá kapitola bude zahájena událostmi Pražského jara v roce 1968 a zakončena pádem komunismu v roce 1989. Tato kapitola bude věnována otázce, zdali bylo federativní uspořádání efektivním řešením hlavních příčin sporů mezi Čechy a Slováky.

V páté kapitole se zaměřím na proces rozpadu česko-slovenského státu, poslední etapu soužití ve společném státním útvaru, která je vymezena lety 1989-1992. Tato část bude orientována na neslučitelnost českých a slovenských požadavků, které se projevily během jednání české a slovenské vlády, a které v roce 1993 vyústily ve vznik dvou samostatných republik.

Poslední, šestá kapitola bude stručným zakončením práce o povaze česko-slovenských vztahů. Bude pojednávat o česko-slovenské spolupráci a podobě česko-slovenských vztahů po rozpadu Československa.

V závěru se pokusím o shrnutí analýzy česko-slovenských vztahů a o definici hlavních konfliktních linií, které doprovázely soužití Čechů a Slováků po celou dobu existence společného státu. Zároveň se pokusím zodpovědět v úvodu stanovené teze.

Tematika Československa a historie společného státu je předmětem mnoha odborných studií a odborných prací, především však historického charakteru. Většina publikací se zaměřuje na chronologický popis vývoje Československa a knih, které by se zabývaly konkrétně česko-slovenskými vztahy, není mnoho. V tomto ohledu vidím přínos mé práce, která se povahou vzájemných vztahů zabývá v dlouhodobém horizontu a ne jen v úseku několika málo let.

Primární literaturou, ze které budu čerpat a která se přímo věnuje problematice česko-slovenské vzájemnosti, je dvoudílná publikace od Jana Rychlíka s názvem *Češi a Slováci ve 20. století* (1997, 1998). Velký přínos této publikace vidím v její komplexnosti. Autor zde totiž reflektuje podobu česko-slovenské vzájemnosti jak na politické úrovni, tak na úrovni občanů.

Přínosná pro mne budou rovněž díla, která se orientují na česko-slovenské vztahy, především ale v politické rovině. Z těchto děl tak zmíním například knihu *Národnostní politika KSČ a česko/slovenské vztahy* (1979) od Viliama Plevzy. Podobně zaměřenou publikaci vydal i Jaroslav Šolc – *Slovensko v české politice* (1993). Pro analýzu vztahů a orientaci v problematice budu využívat i historicky zaměřená díla. Budu tak čerpat například z knihy Dušana Kováče – *Dějiny Slovenska* (1998), či z kapitoly s názvem *História česko-slovenských vztahov* (2003), jejímž autorem je Ján Mlynárik. V neposlední řadě využiji i několika kolektivních sborníků. Jedním z nich je publikace s názvem *Dělení Československa – Deset let po té* (2003), jejímž editorem je Karel Vodička. Dalším sborníkem, který mi pomůže nahlédnout do slovenské problematiky v Československu je kniha *Slovensko v Československu* (2004) od editorů Milana Zemka a Valeriána Bystrického. Pro posouzení vývoje vzájemných vztahů po roce 1993 využiji sborník *Česko-slovenské vztahy deset let po rozpadu federace* (2003), jehož editorem je Petr Kolesár. Práce je postavena na dalších jak knižních, tak internetových zdrojích. Jelikož je téma mé bakalářské práce ryze česko-slovenskou záležitostí, rozhodla jsem se čerpat pouze z publikací českých a slovenských autorů.

2 HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY VEDOUcí KE VZNIKU SPOLEčNÉHO STÁTU

2.1 Obecné zákonitosti vývoje národů a vztahů mezi nimi

Dříve než začnu s rozbořem česko-slovenských vztahů, ráda bych vysvětlila pojem národ a s ním související soubor podmínek, za nichž je relativně trvalé soužití více národů v jednom státě možné. V zásadě rozlišujeme chápání národa ve smyslu politickém a ve smyslu etnickém. Politickým národem rozumíme souhrn občanů určitého státu¹. Politický národ vzniká tak, že etnicky různorodé obyvatelstvo na území podřízeném jedné státní moci získává vědomí příslušnosti k jednomu celku² (Rychlík, 1997: 15-16).

Vztah mezi pojmem etnický národ a etnická (případně subetnická) skupina nebo naopak pojmem nadnárodní etnické společenství je víceméně věcí konvence. Definice pojmu etnicita a etnický národ je velice složitá, neboť nikdo neumí stanovit obecně přijatelná kritéria, podle kterých by se lidé k jednotlivým národům zařazovali. V současné době stále více etnologů odmítá objektivistické teorie o možnosti stanovení konkrétních znaků národnosti a kloní se k názoru, že etnický národ je vytvářen jen naším kolektivním vědomím³. Příslušnost k etnickému národu si člověk uvědomuje jen na základě odlišnosti od jiných lidí. Etnické rozdíly si lidé uvědomovali již v dávné minulosti. V období feudalismu nebyly nejpodstatnější, pro středověk byla mnohem důležitější příslušnost stavovská⁴ a náboženská. Až později vzniká představa, že nejdůležitější není, zda je člověk pánem či poddaným, měšťanem či sedlákem, ale že zásadním kritériem je jeho národnost (Rychlík, 1997: 18-19).

Uvedený proces nadřazování národnostní příslušnosti nad ostatní kritéria a snaha stavět zájem národa nad vše ostatní je základním principem

¹ Takto převážně chápou pojem národ na Západě, např. ve Francii, ve velké Británii či v USA.

² Tento proces může být spontánní, nebo násilný, často však dochází ke kombinaci obou případů.

³ Tato tzv. subjektivistická teorie hlásá, že národ je skupina lidí, uvědomující si svou sounáležitost.

⁴ Pod pojmem stavovská příslušnost rozumíme to, zda člověk patří k privilegovaným či nepriviligovaným stavům (šlechtic, měšťan, poddaný), případně k jaké vrstvě patří v tomto stavu (pán, rytíř, sedlák, bezzemek).

ideologie nacionalismu⁵. Při hodnocení nacionalismu je třeba vždy vycházet z konkrétního časového období. Proces formování se moderního národa známe u nás pod názvem národní obrození. Kladení etnické příslušnosti nad příslušnost náboženskou a stavovskou je v tomto období třeba chápat jako pozitivní jev, protože přispíval objektivně k formování občanské společnosti. Jakmile se však národ jakožto občanská společnost konstituoval, situace se zásadně změnila. Kladení národnosti nad vše ostatní je nyní namířeno proti dalšímu vývoji občanské společnosti, protože z ní vyděluje určité etnické skupiny či etnické národy a vede k jejich fragmentizaci⁶ (Rychlík, 1997: 20).

K otázce ohledně podmínek, za nichž je soužití národů v jednom státě možné následující - v zásadě se nabízejí dvě možnosti. Ideálním řešením je, když si etnické národy bez ohledu na svůj původ dlouhým soužitím vytvoří vědomí příslušnosti ke společnému státu a toto vědomí se pro ně stane prvotním a určujícím. Tímto způsobem z několika etnických národů vzniká jeden politický národ. Dalším řešením soužití národů je existence národních celků s vlastní státní politickou strukturou spojených do nadnárodní státní organizace. Každý stát představuje mezinárodněprávní jednotku, která je uvnitř charakterizována jednotným trhem⁷ (Rychlík, 1997: 21).

2.2 Vznik a vývoj českého a slovenského národa a jejich vztahy

Charakter česko-slovenských vztahů je již od počátku vzniku státotvorných celků na území střední Evropy daný vzájemnou závislostí obou zemí. Jedním z možných pojítek Čechů, hluboko vklíněných do německy osídleného území, ke slovanskému světu bylo přes Slovensko a Slováky. Tato geopolitická determinace obrátila Čechy na východ, kde se pro ně záchranou před germánským vlivem stali Slováci. Na druhou stranu Slováci této provázanosti využili jako opory proti uherskému státu, Maďarům a jejich

⁵ Nacionalismus je teorie politického oprávnění, která požaduje, aby etnické hranice nebyly přeřaty politickými hranicemi (Gellner, 1993: 12).

⁶ V současné době proto nacionalismus v evropských podmínkách nemůže mít žádný pozitivní význam a je objektivně negativním faktorem.

⁷ Z toho vyplývá, že minimálně tři orgány musí být pro každý složený stát společné a jejich rozhodnutí musí být bezprostředně vykonatelná (jde o orgány pro zahraniční politiku, obranu a finance). Odstranění kteréhokoliv ze třech základních pilířů znamená konec společného státu.

asimilační politice. Pro zajištění existence byla kooperace obou etnik nepostradatelná, což vyžadovalo vzájemnou pomoc a podporu. Vzájemná spolupráce byla dovršena na počátku 20. století vznikem společné Československé republiky (Mlynárik, 2003: 11).

Bylo by však chybou domnívat se, že geografická poloha je jediné, co tyto dvě země spojuje. Velkou podobnost můžeme pozorovat rovněž v jazykové oblasti, což umožnilo vzájemnou komunikaci a ovlivňování se po celou historii. Jelikož se v obou případech jedná o etnika slovanského původu, společné prvky nacházíme v mentalitě, způsobu chování, charakteru tradic a v kultuře.

V historii česko-slovenských vztahů můžeme rozlišit dvě období. První trvalo od usazení předků Čechů a Slováků ve střední Evropě po 18. století, kdy je hlavním pojítkem etnická příbuznost. Druhá etapa pak začíná přibližně v polovině 19. století, v období tzv. jara národů, kdy dochází k emancipaci evropských národů a politické programy obou zemí s cílem zformovat se v moderní národy, se stává záměrnou a propracovanou koncepcí (Mlynárik, 2003: 12).

2.2.1 1. období – vývoj do 18. století

První zmíněné období lze dále rozdělit do kratších period. Specifickým je období mezi 6. a 9. stoletím, kdy se na území Čech, Moravy a Slovenska (či Panónie) začínají usidlovat velmi příbuzné slovanské kmeny. Slovanské obyvatelstvo, které se usídlilo na našem území, bylo od počátku 7. století utiskováno a vykořisťováno Avary, příslušníky kočovných pasteveckých kmenů, patrně tureckého původu. První zahájily odboj české a slovenské kmeny někde v povodí Moravy v letech 623-624. V době povstání přišla k těmto Slovanům skupina franských kupců. Jeden z nich, nazývaný Sámó, se v bojích s Avary tak vyznamenal, že se jej Slované zvolili za svého krále. Vznikl tak nejstarší doložený státní útvar (kmenový svaz) na našem území – tzv. Sámova říše, jehož centrum se nacházelo v dolním Pomoraví a sahalo pravděpodobně až do Čech. Šlo zřejmě o politický útvar velmi volných vazeb, který se dosud

nepodařilo plně prokázat.⁸ V polovině 7. století Samo umírá a není známo, jaký byl další osud tohoto kmenového svazu (Čapka, 1988: 6-7).

Při hledání počátků vztahů Čechů a Slováků se často historiografie vracela do doby Velké Moravy. Přestože trvání této raně feudální říše bylo poměrně krátké, představovala nejstarší západoslovanský stát, spojující Slovany nejen v Čechách, na Moravě a na Slovensku, ale i Lužické Srby, Slezany a Poláky. Pro dějiny Čechů a Slováků měla říše zvláštní význam v tom, že byla jejich prvním společným státem (Čapka, 1988:7).

Zánik Velkomoravské říše počátkem 10. století a expanzivní snahy Maďarů s cílem vytvořit svůj vlastní stát na území bývalé Velké Moravy vedly k vynucenému odloučení slovanských etnik. Ze západní části bývalé Velkomoravské říše vzniklo přemyslovské knížectví. To se později stalo základem českého státu, od jehož existence bylo obrozenci odvozováno české historické právo, jakožto myšlenka na vytvoření autonomních celků v rámci Rakouska v 19. století. Část slovanského etnika na většině území dnešního Slovenska se ocitla na tisíc let v rámci uherského státu (Veselý, 2001: 10).

Druhým obdobím česko-slovenských vztahů lze označit období mezi 10. a 16. století. Na rozdíl od předchozího období se tento historický úsek vyznačuje dezintegrací. V Čechách vznikl v 10. století český středověký stát, ke kterému byla připojena i Morava. Naopak Slovensko se od 11. století stalo součástí mnohonárodnostního uherského středověkého státu. Nutno podotknout, že v případě Slovenska se jednalo o připojení bez nároku na zachování vlastního státoprávního postavení. Právě tím se vytvořily rozdílné podmínky pro další vývoj Čechů a Slováků, což mělo vliv na pozdější podobu vzájemných vztahů (Schwarz, 1994:12-18).

Vytvoření českého státu urychlilo formování české středověké státnosti. Tyto podmínky však slovenskému etniku chyběly. Tento nerovnoměrný vývoj způsobil výraznou převahu českého vlivu na Slovensku, který byl patrný zejména od 14. století. I přes rozdělení do rozdílných státních celků však byly česko-slovenské kontakty udržované, zejména díky obchodním

⁸ Pramenem je nám zmínka v kronice tzv. Fredegara.

cestám, vojenským střetům Přemyslovců s Arpádovci a dědičnému užívání panství panovníky z obou zemí (Mlynárik, 2003: 14).

Druhá etapa tohoto období, tedy rozmezí 14.-16. století, je charakteristická změnami ve vztazích Čechů a Slováků a to zejména v jazykové oblasti. Dochází k ustálení spisovné češtiny na území Slovenska jako jednoho z používaných jazyků na školách, v administrativě a hospodářství (Mlynárik, 2003: 14). Vzájemné vztahy byly ovlivněny také panovnickými rody, jejichž politika ve 14. století vedla ke spojení českého území s Uhrami v osobě panovníka. To vedlo k rozšíření obchodních vztahů a k rozšíření korespondence, ve které se stále víc používala čeština. Příznivé politické kontakty vedly ke značnému přílivu českých kněží a vzdělavců na Slovensko, kam přenášeli české písemnosti, rozšiřovali češtinu a vytvářeli nové kulturní hodnoty. Pronikání českého vlivu na Slovensko nezabránilo ani 15. století a husitské hnutí a rovněž období po něm, kdy se Morava stává součástí Uher (Mlynárik, 2003: 14-15).

Další období československých vztahů začalo v 16. století a trvalo do století 18. Důležitým faktorem tohoto období byla vláda Habsburků a společný život obou etnik v rámci mnohonárodnostní habsburské monarchie. V této periodě došlo k širokému používání českého spisovného jazyka na Slovensku a k jeho slovakizaci, která v literární tvorbě vedla k formování staršího západoslovenského a mladšího středoslovenského literárního jazyka. Český jazyk na Slovensku byl posílen i po bitvě na Bílé hoře, kdy na Slovensko odchází mnoho z českých exulantů, kteří zde hledají útočiště před protireformačním terorem. I přesto, že čeština zde plnila úlohu národního jazyka, musela se přizpůsobovat slovenskému prostředí a silně se slovakizovat. Proto už v tomto předobrozeneckém období čeština napomáhala při utváření slovenské národnosti a stávala se ideovým, kulturním, hospodářským i politickým nástrojem duchovenstva, měšťanstva a vzdělavců (Schwarz, 1994: 29-37).

Přímé sousedství Čechů a Slováků, dobová propustnost hranic a rámcově příslušnost ke stejnému křesťanskému civilizačnímu okruhu umožňovaly udržování intenzivních styků a vzájemné ovlivňování, jako velice

dobrého předpokladu a argumentu pro soužití v rámci jednoho státního celku. Kvalita těchto vztahů však nedosáhla potřebné úrovně, což mělo za následek to, že vnímání se navzájem nepřekročilo před vznikem společného státu v roce 1918 úroveň kulturní vzájemnosti. Tak se historickým vývojem Češi a Slováci vyvíjeli jako sice velmi příbuzná, ale přece jen odlišná etnika. Dějinný proces ve svém vyústění stvrdil tuto skutečnost, i když ve vztahu ke Slovákům byly historicky možné i jiné alternativy. Tu jednu představovala maďarizace, tu druhou různě odstupňované varianty splynutí s českým národem. Svým způsobem se tyto alternativy týkaly i existence samotného českého národa, zde v poloze buď samostatné národní existence či germanizace (Veselý, 2001: 10-11).

2.2.2 Národní obrození

Od počátku období formování Čechů a později i Slováků v moderní národy od přelomu 18. a 19. století až do současnosti lze v jejich vzájemných vztazích podle státoprávních vazeb rozlišit tři typy těchto vztahů:

1. období, kdy oba národy byly bez vlastního státu, začleněné do roku 1918 v rámci mnohonárodnostní habsburské monarchie. Existovala tak sice jedna monarchie, ale fakticky dva státy s rozdílným vnitřním režimem, zejm. od roku 1867.

2. období, kdy Češi a Slováci sdíleli společný a samostatný stát. Zde se jednalo o vnitrostátní podobu vztahů od roku 1918 až do roku 1992, s faktickým přerušением existence společného státu v období let 1939-1945.

3. období od vzniku dvou samostatných republik v roce 1993, charakterizované mezistátní podobou vztahů (Veselý, 2001: 11).

Na základě vymezení Zdeňka Veselého, se v následující části budu věnovat 1. období, tedy národně-obrozeneckým snahám jak českých, tak slovenských politiků. Ke konci 18. století můžeme u obou etnik pozorovat prvopočátky procesu jejich formování v moderní národy, označovaný dobově jako národní obrození. Formování českého a slovenského národa probíhalo souběžně s ostatními národními hnutími v středoevropském prostoru. Obě národní hnutí tak byla součástí vývoje evropského nacionalismu a měla

podobné fáze, počínaje vzdělaneckým zájmem o národní jazyk, kulturu a dějiny na konci 18. století až po formulaci politického programu v polovině 19. století. U Slováků to byl vůbec první politický program orientovaný na národní společnost. Zvláště v českém prostředí je pozorovatelná citlivost na myšlenky nacionalismu, které vyplývají z historického vývoje (Kováč, 1998: 343-344).

V první fázi národního hnutí, kdy převládly ve střední Evropě Herderovy ideje⁹, podle nichž byl národ jednotkou jazykově-kulturní i etnickou, měla otázka, zda jsou Češi a Slováci jeden národ, nebo dva národy, svůj hluboký smysl. Pro teorii národa svědčily vážné argumenty. Pokud je národ společenstvím jazyka a kultury, pak mezi Čechy a Slováky existovala v této oblasti blízkost¹⁰. První vážný pokus o kodifikaci spisovné slovenštiny vyšel na konci 18. století z prostředí katolické inteligence seskupené kolem Antona Bernoláka. Evangelická část inteligence však tento pokus odmítla. A protože se otázka jazyka ztotožňovala s otázkou národa, Slováci psali od konce 18. století dvěma různými spisovnými jazyky a zároveň se dělili na dvě skupiny - na ty, kdo se považovali za příslušníky samostatného národa, a na ty, kdo se považovali za součást československého, nikoli však českého národa. Ve 40. letech přišel Ján Kollár a jeho souputník Jozef Šafařík s novou ideou: ne Češi, ne Slováci, ne Čechoslováci, ale Slované. Slované jsou národem a Češi spolu se Slováky tvoří v tomto velkém národě jednu společnou větev – československou (Kováč, 1998: 344).

Řešení dilematu, tedy vnitřního rozkolu Ľudovít Štúr a jeho kolegové. Roku 1843 se vyostřil boj za kodifikaci spisovné středoslovenštiny jako celonárodního slovenského jazyka, kterou „štúrovci“ prosazovali. Havlíček i Palacký odsoudili tento krok a označili ho za rozbíjení česko-slovenské národní jednoty. Proti štúrovcům se na Slovensku postavili Palkovič, Šafařík, Záborský

⁹Národ je podle Herdera skupina lidí spojených společným jazykem, z něhož vyrůstá i jejich společná, ale ode všech jiných odlišná kultura, což dokládá na lidové poezii. Naopak stát je podle něj útvar umělý. Herder formuloval ideje o historickém poslání Slovanů a byl dokonce předchůdcem Kollárova rusofilství (Masaryk, 1936: 52).

¹⁰ Slovenští protestanti používali češtinu jako liturgický a literární jazyk. Evangelíci představovali menšinu, ale velice aktivní zejména v kulturní oblasti. Slovenští katolíci používali sice jako liturgický i odborný jazyk latinu, v kázáních a literární tvorbě, zejména pokud byla určena prostému lidu, užívali různých slovenských dialektů, občas doplňovaných a prostoupených blízkou češtinou.

a především Kollár. K definitivní česko-slovenské jazykové rozluce došlo ještě téhož roku (Rychlík, 1997: 26).

Štúrův postup byl rychlý a důsledný. Roku 1843 uzákonil spisovnou slovenštinu, roku 1845 začal vydávat noviny, v nichž postupně vytvořil slovenský politický program. Slováci stačili zformulovat své požadavky ještě před vypuknutím revoluce v březnu 1848. Byl to právě politický program, který rozdělil Čechy a Slováky a vytvořil z nich dva rozdílné národy. Politické programy obou etnik vyplynuly z rozdílného historického vývoje i z toho, že jazykově i kulturně blízká etnika žila v rozdílných částech habsburské monarchie a jejich politické požadavky¹¹ nebyly shodné. Slováci nebyli součástí Zemí koruny české a své požadavky – samosprávu – museli v tomto období prosazovat v rámci Uher (Kováč, 1998: 345-346).

Krise v česko-slovenských vztazích byla částečně překonána v revolučních letech 1848-49. Štúr tehdy navázal opět kontakty s předními představiteli české politiky, především s Havlíčkem a Palackým. Na Slovanském sjezdu v červnu 1848 zasedali štúrovci společně s Čechy, přičemž byla schválena rezoluce, aby Slováci a Rusíni byli uznáni v Uhrách za národ a používali v parlamentu stejná práva jako národy ostatní. Slovenské povstání bylo podporováno i mnoha Čechy¹². V těchto časech se poprvé objevila idea sjednocení českých korunních zemí a Slovenska jako specifické federativní jednotky (Mlynárik, 2003: 19-20).

Během podzimu 1848 a jara 1849 se pak objevily dva rozdílné programy od téhož autora – Františka Palackého, které předznamenávaly všechna další řešení česko-slovenského vztahu. Na podzim 1848 totiž Palacký podal návrh rakouské ústavy, podle kterého mělo být císařství rozděleno na autonomní historické celky¹³. Autonomii tedy měly získat Čechy a Morava.

¹¹ Štúrův čin nepřijali všichni Slováci. Hlavním jeho odpůrcem se stal Ján Kollár a jím vedení ortodoxní stoupenci češtiny nebo českoslovenštiny. Štúrův program a spisovná slovenština se staly hlavním proudem slovenského života. Nepochopení Štúrova kroku však vedlo k problémům v českém „obrozeneckém“ táboře, který ho jednoznačně odmítl. Tam někde začal vznikat stereotyp postoje české veřejnosti vůči Slovákům – to jsou ti, kteří ruší jednotu, kteří se separují.

¹² Morálními i finančními podporovateli byli Bloudek, Zach a Janeček (Mlynárik, 2003:20).

¹³ Tato myšlenka bude později ještě mnohokrát opakována a vejde do dějin pod názvem „české historické (státní) právo“.

Naproti tomu na kroměřížském sněmu na jaře 1849 vystupuje již Palacký s myšlenkou československého řešení, když žádá federalizovat Rakousko nikoliv na čistě historickém, ale na kombinovaném historicko-národnostním principu, takže k české jednotce měli být připojeni i Slováci z Uher¹⁴. Tato myšlenka nebyla nová: podobné úvahy nacházíme i u Karla Havlíčka Borovského, který ve Slovácích viděl vhodnou posilu pro český etnos již před revolucí a z tohoto titulu také odmítal Štúrovu jazykovou odluku (Rychlík, 1997: 26-27).

V 50 letech 19. století došlo k restauraci absolutismu v habsburské říši, s čímž zanikly austroslavistické představy o řešení české a slovenské otázky uvnitř monarchie. Obnovily se spory ohledně slovenského jazyka. Část slovenské inteligence v čele s Kollárem za podpory vlivných měst (Liptovský Mikuláš, Martin) zavedla na Slovensku jako spisovný jazyk místo štúrovské slovenštiny češtinu, tzv. staroslovenštinu. Bachův absolutismus způsobil, že na české straně ustupovala idea austroslavismu a na Slovensku sílila idea všeslovenské vzájemnosti. Bachův absolutismus měl také pozitivní vliv na tehdejší česko-slovenskou společnost. Do správních úřadů a soudnictví byli dosazováni čeští úředníci a do škol čeští profesori, kteří přispěli¹⁵ k utužování česko-slovenské vzájemnosti¹⁶ (Mlynárik, 2003: 20).

Po odstoupení Bacha se vytvořila nová situace a příležitosti pro česko-slovenské vztahy. Na slovenské straně zesílily snahy po národním sjednocení na bázi spisovné slovenštiny. Toto hnutí vyvrcholilo v tzv. Matičných

¹⁴ Hlavním cíle Palackého politické koncepce bylo zachování Rakouska, jakožto státu, který poskytuje ochranu pro malé národy střední a jihovýchodní Evropy na jedné straně před přesilou Ruska, na straně druhé pak Německa. Poddunajský mnohonárodnostní rakouský stát je tedy podle Palackého ideální záštitou malých středoevropských národů, jakou jsou právě Češi. Přeje si proto zachování Rakouska a jeho reformování v duchu soudobých demokratických zásad rovnosti a občanských svobod, právě tak jako jeho přeměnu ve spolkový stát rovnoprávných samostatně se spravujících národů (Šolle, 1998: 24).

¹⁵ Na bansko-bystrickém gymnáziu působili čeští profesori Vlček, Růžička, Zenger, kteří spolu se slovenskými pedagogy vytvořili první slovenskou národní školu, ze které se rozšiřovala cyrilometodějovská tradice (Mlynárik, 2003: 20).

¹⁶ K posílení této vzájemnosti došlo díky rozšíření povědomí Slováků o Čechách a naopak. Před rokem 1918 převládala mezi etniky vzájemná neznalost. Tím, že čeští učitelé vyučovali slovenskou budoucí generaci, se mohli podílet na formování jejich myšlení a tím i na vstřípení zásad jednotného československého národa.

letech v první polovině 60. let 19. století, kdy byla založena Matica slovenská¹⁷, a vznikla tři slovenská gymnázia. Těžiště česko-slovenského vztahu již nemohlo mít jazykový, ale politický charakter. To se naplno ukázalo právě v 60. letech. Zároveň se ukázala neslučitelnost českého a slovenského politického programu. Český národní program totiž jasně vycházel z tzv. historického práva, zatímco slovenský národní program z práva přirozeného. Oba programy se mohly do určité míry podporovat v boji proti vídeňskému centralismu, nemohly však být základnou pro dlouhodobý společný program (Rychlík, 1997: 29).

Český a slovenský politický program se ještě více oddělily po rakousko-uherského vyrovnání z roku 1867. Vlekou ústavní krizi, prohloubenou ještě prohranou válkou s Pruskem r. 1866, a očekávání dalšího vojenského konfliktu s tímto státem, vyřešila vídeňská vláda nakonec kompromisem s maďarskými vládními kruhy tím, že rozdělila říši na dualistický státní útvar¹⁸. V podmínkách, jež nastolil dualismus, se od sebe české země a Slovensko oddalovaly. Politicky, ekonomicky, úrovní národního hnutí i jeho mohutností. Po rakousko – uherském vyrovnání¹⁹ se slovensko-česká vzájemnost stala na dlouhá léta téměř výlučně záležitostí kultury, hlavně literatury²⁰ (Kováč, 1998: 346-347).

Tendence ke sblížení Čechů a Slováků se výrazněji začala znovuobjevovat teprve na konci 19. století, kdy již v monarchii působil další činitel nepříznivě dopadající na slovenskou i českou společnost – podepsání dvojspolkové smlouvy mezi Německem a Rakousko-Uherskem roku 1897. Tato

¹⁷ Matica slovenská byla založena jako celonárodní instituce roku 1863. Jejím cílem bylo posílit národní povědomí slovenského lidu, Podporovala slovenskou kulturu a vědeckou činnost, literaturu a umění. Prvním předsedou se stal biskup Štefan Moyses. Matica slovenská začala vydávat Letopis Matice slovenskej, který inspiroval bádání ve vlastivědných oborech - jazykovědě a historii (Kováč, 2000: 197).

¹⁸ V podstatě zde vznikly dva státy s neúplnou suverenitou, které byly spojeny osobou panovníka, zahraniční politikou, obranou a měnou (obě části tvořily celní unii). V praxi to znamenalo, že v obou částech se realizovala odlišná národnostní politika.

¹⁹ Až do vyrovnání probíhaly společenské a kulturní procesy v české i slovenské společnosti téměř paralelně.

²⁰ Po silení maďarizace a uzavření Matice slovenské a slovenských gymnázií česká veřejnost organizovala protestní akce. Jozef Miloslav Hurban se na tyto akce solidarity snažil odpovídat zaváděním češtiny do slovenské literatury, o čemž svědčí Almanach Nitra z let 1867-77. Tento pokus však zůstal pouze demonstrativním proklamováním česko-slovenské vzájemnosti, nenašel širší podporu (Mlynárik, 2003:21-22).

smlouva, zprvu zdánlivě výhodná pro Rakousko-Uhersko, se postupně stala nástrojem německého pronikání do střední a jihovýchodní Evropy²¹. Postupující německý vliv na habsburskou monarchii se nepříznivě projevil také v Uhrách. Německo vidělo v maďarských centralizačních snahách postupné posilování svého spojence. Maďarská snaha o státní centralizaci a s tím spojené odnárodňování nemadřarských národů imponovaly Berlínu a jeho snahám o ovládnutí střední Evropy. Díky německé podpoře mohli Maďaři zesilovat své odnárodňovací snahy. Za této situace se vytvořily vnější podmínky pro postupné sblížení Slováků a Čechů a pro vznik nové etapy česko-slovenské vzájemnosti (Rychlík, 1997: 33-34).

Do tohoto stádia se zařadil svou skromnou činností v Praze i slovenský spolek²² Detvan, založený roku 1882. Detvan představoval do roku 1914 pouze hrstku slovenských studentů a jeho činnost jistě nelze přeceňovat²³. I přesto má však existence Detvanu²⁴ svůj podíl na formování nové etapy slovensko-české vzájemnosti a to v několika rovinách. Slovenští studenti v Praze byli pro českou inteligenci prvními informátory o slovenských záležitostech. Tím, že zvali slovenské činitele do Prahy, zprostředkovali vzájemné styky mezi Slovenskem a českými zeměmi. Důležitý byl i vliv Prahy a českého prostředí na slovenské studenty. Mohli se zde setkávat s předními představiteli českého kulturního a politického života. Nebyli to ale pouze vysokoškoláci, kteří dostali příležitost studovat v českých zemích. Podpora a všestranná pomoc byla nabízena i středoškolským studentům. Na Slovensko putovaly celé české knihovny, slovenským spisovatelům se nabízelo publikování v nejrůznějších českých časopisech (Kováč, 1998: 348-349).

²¹ I samo Rakousko-Uhersko se stávalo stále více sférou vlivu silnějšího německého spojence.

²² Ke vzniku spolku vedlo stále větší množství slovenských studentů v Praze, což byl jednak důsledek silícího národnostního útlaku v Uhersku, a také rozdělení pražské univerzity na českou a německou část, čímž vznikla samostatná univerzita česká (Kováč, 1998: 348).

²³ Mnohem významnějším počinem z hlediska dalšího vývoje bylo však až založení zvláštní organizace – Československé jednoty, jejíž stanovy byly schváleny roku 1896. Vznikla jako reakce na vzrůstající nacionalismus v Rakousko-Uhersku a jejím prvotním úkolem bylo chránit český národ a jazyk v okrajových oblastech Čech, tedy v českém pohraničí a hlavně na Moravě (Kováč, 1998: 349).

²⁴ S Detvanem je úzce spojeno vydávání Hlasu, časopisu mladé slovenské inteligence. Vedle Vavra Šrobára byl druhým vydavatelem časopisu Pavel Blaho (Kováč, 1998: 349).

Přelom 19. a 20. století znamenal v česko-slovenských vztazích také dilema mezi dvěma koncepcemi. Koncem 19. století byla už idea československého národa jako jednotného kulturního etnika s jedním jazykem neaktuální. Slovenská literatura dosáhla ve druhé polovině 19. století takového rozvoje a spisovná slovenština se prosadila tak jednoznačně, že pro slovenskou veřejnost byla tato otázka zcela mimo diskusi. Doba a politická situace však vyžadovaly vzájemnou spolupráci. Výsledkem toho bylo odložení jazykové otázky a pokus o spolupráci i při odlišných stanoviscích. Nová vlna vzájemnosti tedy směřovala k politické spolupráci, ke zformulování ideje politické jednoty při respektování jazykové rozdílnosti (Mlynárik, 2003:22).

V takovém chápání slovenské otázky, respektive česko-slovenského poměru, dospěl nejdál T.G.Masaryk a jeho realistická strana. Masaryk vycházel z kritiky českého historického státního práva, a to v dvojmíh ohledu. Především chápal politiku „realisticky“ jako politiku možného, jako proces, v němž je třeba dosahovat drobných, reálných cílů. A dosažení historického práva nebylo v dané vnitřní i mezinárodní situaci reálné. Druhý závažný moment spočíval v samostatné povaze historického práva. Dosažení české státnosti za podmínek, že každý třetí občan státu je Němec a je tudíž v zásadě proti takovému historickému právu, za podmínek, kdy česká kotlina byla ze tří stran obklopena německým živlem, to rozhodně nebyla žádná světlá perspektiva. A právě tady vstupuje do Masarykových úvah slovenská otázka. Slovensko znamená otevření českého prostoru směrem na východ a slovenské etnikum může vyvážit německé obyvatelstvo v zemích české koruny (Kováč, 1998: 350-351).

Podobné úvahy přivedly T.G.Masaryka na Slovensko a stály v pozadí jeho zájmu o slovenskou otázku, v čemž daleko předběhl ostatní české politiky. Jako realista věděl, že česko-slovenskou vzájemnost a spolupráci je nutno budovat postupně, drobnou prací. Proto se vyhnul formulování programu společné státnosti a jakýmkoli nereálným vizím. Vyhnul

se také vědecké formulaci svého chápání česko-slovenské jednoty. Nebyl to pro něj vědecký, ale praktický problém²⁵ (Kováč, 1998: 351).

Idea politického čechoslovakismu tak vzniká postupně a jaksi skrytě. Navenek se stále manifestuje kulturní spolupráce a kulturní vzájemnost. V této vzájemnosti však už silně zaznívá tón, který je i v pozadí politické spolupráce. Češi a Slováci se vzájemně potřebovali. Toto období mělo ještě další zvláštnosti. Česko-slovenská vzájemnost už nezůstávala uzavřena v kruhu vlastenecké inteligence, ale zasáhla široké vrstvy obyvatelstva, včetně selského lidu, což byla kromě nových okolností i zásluha organizátora Pavola Blaha (Kováč, 1998: 351).

Z této spontánní vzájemné potřeby brzy přirozeně vyplynula potřeba sekávat se a organizovat se. V srpnu 1905 se tak sešel v Hodoníně První sjezd přátel Slovače. Uherská vláda na něj reagovala podrážděně a na nějaký čas se jí podařilo organizování společných setkání zabrzdit. Přelomovým okamžikem se stala krvavá událost v Černové roku 1907²⁶. Česká veřejnost organizovala protestní shromáždění. Andrej Hlinka se stal hrdinou české mládeže. Hlinkovo přednáškové turné po českých a moravských městech se stalo pokaždé manifestací česko-slovenské vzájemnosti (Rychlík, 1997: 38).

Jako výsledek všech těchto aktivit se začala od roku 1908 každoročně až do první světové války pořádat v Luhačovicích česko-slovenská setkání, jímž se dostalo honosného pojmenování česko-slovenské sjezdy nebo sněmy. Zpočátku na nich hrála prim kultura a literární vzájemnost, brzy se však dostávaly na přetřes i jiné otázky – hospodářství a také politika. Přelom v tomto

²⁵ Masarykovou koncepcí bylo vytvoření politického československého národa, který by se skládal z dvou etnických národů, tak jako se švýcarský politický národ skládá ze čtyř etnických národů. Pojem politický národ se ovšem tehdy ještě u nás nepoužíval a u Masaryka jej nenajdeme. Všeobecně byla řeč jen o česko-slovenské vzájemnosti, kterou si samozřejmě každý mohl vysvětlovat tak, jak sám chtěl. Objektivně vzato nicméně Masarykovy představy ideu politického národa nenaplňovaly. V praxi měl být Slovákům ponechán jejich jazyk a vlastní kulturní rozvoj, měli však být s Čechy „sjednoceni“, tedy jinak řečeno: měli s nimi tvořit politickou jednotku. Takový postup ovšem vyžadoval, aby Češi a Slováci vzájemně chápali svoje dějiny a kulturu jako integrální součást svých dějin a kultury (Rychlík, 1997: 35).

²⁶ Vrcholem brutality maďarských úřadů byla událost v Černové (část Ružomberka). Tamní obyvatelé si z vlastní iniciativy a za podpory Andreje Hlinky postavili nový kostel. Zároveň chtěli, aby jim ho vysvětil Hlinka, ale ten měl zákaz vykonávat obřady. Černovští obyvatelé proto chtěli, aby se vysvěcení nechalo na dobu, kdy bude spor mezi Hlinkou a biskupem nevyřeší v Římě. Maďarská církevní a světská vrchnost však nařídila vykonat vysvěcení i proti vůli obyvatel. Černovští se postavili na odpor. Četníci zlomili odpor bezbranného davu střelbou, během které padlo 15 životů. Tento zásah rozhořčil celou Evropu (Stehlík, 2009: 82-83).

směru znamenal rok 1911. Ze slovenské strany přišli na setkání „Martinčané“²⁷ a z české strany někteří hospodářští činitelé. Toho roku přijala Československá jednota oficiální stanovisko, v němž akceptovala spisovnou slovenštinu. Hospodářská spolupráce však zůstala pouze v začátcích (Kováč, 1998: 352).

Skutečně hmatatelných činů Luhačovice mnoho nepřinesly. Na tamější sjezdy jezdili především slovakofilové a kulturní pracovníci, významnější politici té doby se jich však pravidelně nezúčastňovali. I přesto význam těchto sněmů stoupal, každý rok se rozšiřoval okruh delegátů a také okruh projednávaných otázek. Když vypukla válka a s ní spatřil světlo světa i plán na vytvoření československého státu, luhačovická setkání patřila k těm událostem, které připravovaly půdu nejen pro vznik takového programu, ale hlavně pro to, aby byl tento program přijat veřejností. Vypuknutí 1. světové války v létě 1914 nepochybně posunulo vývoj Čechů a Slováků zcela novým směrem – znamenalo totiž počátek konfliktu, který otevřel dveře k pozdější naprosté změně státoprávních poměrů, k postupnému vítězství myšlenky společného státu (Rychlík, 1997: 38-39).

²⁷ Martinčané jsou členové martinské skupiny odvozené od celonárodního shromáždění v Turčianském Svätém Martině, konaného roku 1861. Cílem tohoto shromáždění bylo schválení nových, v porovnání s r. 1848 značně umírněnějších slovenských státoprávních požadavků, známých jako Memorandum národa slovenského. Toto memorandum se stalo politickým programem později vzniklé Slovenské národní strany (Rychlík, 1997: 31, 34).

3 SPOLEČNÝ STÁT ČECHŮ A SLOVÁKŮ – ČESKOSLOVENSKO

3.1 VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Před definováním a určením konfliktních linií soužití Čechů a Slováků v době první republiky, je třeba si připomenout klíčové dokumenty, které povahu vztahů v tomto období ovlivnily. Jelikož se kvůli perzekucím a útlaku ze strany Maďarů na Slovensku nemohla rozvíjet politická reprezentace, tak slovenští političtí činitelé neměli šanci podílet se na úpravě a vymezení postavení dvou etnik ve společné republice. Tato úloha byla převzata slovenskými krajany v zahraničí, z nichž za nejpočetnější odbojové centrum lze považovat USA. Prvním klíčovým dokumentem byla Clevelandská dohoda, jejímž cílem byl vznik československého státu jako federace, ve které mělo mít Slovensko vlastní sněm, vlastní státní a finanční správu, kulturní svobodu a státním jazykem se na území Slovenska měla stát slovenština (Krajčovičová, 2004: 57). Stvrzením státotvorné aktivity Čechů a Slováků se stala Pittsburská dohoda podepsaná v květnu 1918. Tehdy došlo k potvrzení snahy o vytvoření československého státu jakožto republiky založené na demokratickém charakteru s autonomním postavením Slovenska.

V průběhu roku 1918 se rovněž představitelé domácí slovenské politiky vyjadřovali ve prospěch společného státu. O jeho vzniku pak 28.10.1918 rozhodlo Vyhlášení Národního výboru československého v Praze a přijetí Deklarace slovenského národa 30.10.1918 v Turčianskom Svätom Martine (Rychlík, 1997: 56-57). Už v těchto dokumentech však můžeme pozorovat jistou ambivalenci, neboť zatímco Češi mluvili o jednotném národu, Slováci operovali s pojmy jako je slovenský a český národ. To bychom mohli označit jako odlišný základ Československé republiky, o níž měli jak Češi, tak Slováci zcela rozdílné představy.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že myšlenka společného státu se v domácím prostředí zrodila velice rychle. Obyčejní lidé, jak z řad Čechů, tak Slováků nebyli na nový společný stát připraveni a dá se říci, že o sobě ani nevěděli. To mělo za následek celkovou podobu české politiky vůči Slovensku,

kteřá byla od začátku improvizací bez jakéhokoliv přesnějšiho plánu organizace nového státu (Šolc, 1993: 46).

3.2 SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ POZADÍ PRVNÍCH LET SPOLEČNÉHO STÁTU

28. 10. 1918 oficiálně vznikla Československá republika. Koncepce nového státu byla založena na myšlence tzv. čechoslovakismu, tedy přesvědčení jednoho svébytného politického národa tvořeného Čechy a Slováky. Tato idea však byla vnímána různými způsoby a to jak z řad inteligence, tak z řad prostých občanů.

Na politické úrovni sehrál čechoslovakismus důležitou roli zejména v národnostní otázce²⁸. Jak již z výše uvedeného vyplývá, německá menšina v české společnosti byla natolik početná, že existence samostatného českého státu byla nevhodným dobovým řešením²⁹. Spojením se Slovenskem vzniká území, v němž česko-slovenský segment tvoří 66% podíl (John, 1994: 58). Naproti tomu Slováci myšlenky čechoslovakismu využili jako pozitivní nástroj k emancipaci a vymanění se z uherské nadvlády.

Je třeba zmínit, jak byla myšlenka čechoslovakismu přijata prostým lidem. Odlišný vývoj obou etnik měl za následek jinou úroveň občanské společnosti. Ve 20. letech 20. století můžeme pouze o české části hovořit jako o plně etablované a rozvinuté. To se nedá říci o společnosti slovenské, která byla před rokem 1918 vystavena silné maďarizaci a téměř zanikla. Došlo tak k fázovému zpoždění jejich kulturního, politického, sociálního i hospodářského vývoje. Rozdílná úroveň vývoje společnosti byla rovněž faktorem ovlivňujícím názory na čechoslovakismus a společný stát. Zatímco v českém prostředí převládly sympatie vůči Slovákům, na Slovensku zvítězilo nadšení z národního osvobození (Harna, 1990: 13).

²⁸ Klíčovým programem pro osamostatnění národů, které byly součástí mnohonárodnostních říší, se stalo 14 bodů W. Wilsona. Této problematice se věnuje 10. bod, který nárokuje autonomní postavení všem národům Rakouska-Uherska. Na podzim roku 1918 převládl názor rozšíření požadavku autonomie na samostatnost (Rychlík, 1997: 57-58).

²⁹ Myšlenka samostatného českého státu byla nereálná z toho důvodu, že na území českých zemí žila početná německá menšina (30,6 %), která nesouhlasila se vznikem státu [Český statistický úřad. Německá národnost na území ČR (http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nemecka_narodnost, 2.3.2012)].

Jak se ale brzy ukázalo, proces začleňování Slovenska k českým zemím vůbec neměl být jednoduchým procesem. Faktorem ovlivňující celý tento proces byla již zmíněná nevyvinutá národní společnost, absence inteligence, která by byla schopna převzít náročné úkoly vyplývající ze začleňování Slovenska do společného státu, a jazykový rozkol, který se později vyvinul v rozkol kulturní. Slovensko se tak ve 20. letech potýkalo s nedostatkem schopných lidí, kteří by byli schopni vést a organizovat nově se vyvíjející národ (Peroutka, 2003: 132-133).

Ve společném státě se tedy Češi a Slováci setkali se značně nerovnými dispozicemi. Češi již tvořili kompletně strukturovanou společnost, politicky i kulturně, a disponovali poměrně výkonnou ekonomikou. Slovenská společnost byla převážně tradiční a tvořil ji především selský stav. Průmysl byl nerozvinutý a ekonomika nevýkonná (Příhoda, 2003: 32).

Jelikož se nová česko-slovenská republika³⁰ skládala ze dvou odlišně vyspělých ekonomických a kulturních celků, bylo nutné vybudovat spolehlivý úřednický aparát, který by zajišťoval efektivní chod země. Problém ale nastal na Slovensku, které se potýkalo s nedostatkem vlastní inteligence, která by byla ochotná a schopná loajálně pracovat ve službách nového státu. Nedostatek slovenského personálu vedl k opatřením pražské vlády, která se později na Slovensku stala velice nepopulární³¹. Na prázdná místa byli dosazováni čeští kvalifikovaní úředníci a pracovníci. Početné příchody Čechů na Slovensko se později staly předmětem diskuzí a i přesto, že jejich přítomnost byla nepostradatelná, staly se zárodkem pozdějšího rozkolu (John, 1994: 78).

V tomto období se rovněž rodily stereotypy, které přetrvávaly v myšlení lidí po celou dobu existence společného státu. Slováci se již tehdy Čechům začínali zdát být chudší, méně vzdělaní, méně technicky dovední a

³⁰ Koncepce nového státu byla založena na předpokladu, že dojde ke srovnání úrovní jednotlivých oblastí, vybuduje se spojení mezi západní a východní částí, dojde k formování jednotného politického systému, státní správy a nových kulturně-společenských center. Tím mělo dojít k vytvoření a upevnění československé státnosti a loajality všech občanů k novému státu. Podle očekávání se mělo jednat o dlouhodobý, ale nevyhnutelný proces (Deák, 2004: 22).

³¹ Od jara 1921 postupně přeložila na Slovensko přes 30 000 Čechů. Protože se poměry příliš nelepšily a v souvislosti s výstavbou Slovenska úkoly rostly, vzrostl konečný počet Čechů na 121 000 (John, 1994: 78).

průmyslově zaostalí. Češi tak získali pocit nadřazenosti, a sami sebe pokládali za vyspělý a racionální národ, od něhož by se Slováci měli učit. Vztah obou etnik byl často přirovnáván k mýtu staršího a mladšího bratra, respektive otce a syna, případně k mýtu manželství, v němž Češi hrají roli dominantního muže a Slováci roli ženy (Příhoda, 2003: 33-34). Pocit české nadřazenosti se stal „trnem v oku“ téměř všech Slováků a postupně byl jedním z důvodů vzrůstajícího požadavku na udělení autonomie. Síla těchto stereotypů byla závislá na okolnostech.

3.3 OBDOBÍ „PRVNÍ REPUBLIKY“

Příčinou jedné z konfliktních linií v období let 1918-1938 je centralizovaný systém, který Slovákům neumožňoval spravovat záležitosti týkající se slovenské části republiky. K takovému nastavení došlo krátce po vzniku Československé republiky, kdy musela vláda podniknout opatření, která vedla ke stále většímu podřízení slovenské části pražskému centru. Důvodem toho byla intervence maďarských vojsk na území Slovenska, pod záminkou ochrany dosavadní hranice Uherska. Jelikož SNR nebyla schopna se s nově vzniklou a chaotickou situací vyrovnat, bylo nutné zapojit Slovensko do nové Československé republiky shora – vojensky, cestou postupného podřizování centrální pražské vládě. Za tímto účelem byl vytvořený post ministra s plnou mocí pro správu Slovenska, kterou obsadil Vavro Šrobár (Čapka, 2000: 13).

I přesto, že československá armáda situaci na Slovensku konsolidovala, hrozilo s maďarské strany nebezpečí opětovné snahy o spojení se Slovenskem, cestou vojenskou i diplomatickou. Tato situace vedla Prahu k přesvědčení, že jediným efektivním řešením bude pevný centralizovaný systém, což mělo za následek postupné oklešťování pravomocí slovenských orgánů a přenesení významných rozhodnutí na pražské centrum (Rychlík, 1997: 72-73). Již zmíněné okolnosti a podmínky, na kterých byl budovaný nový stát, byly příčinou stoupající nespokojenosti, která v roce 1939 vyústila ve vznik samostatného slovenského státu.

Jednu z dalších konfliktních linií můžeme hledat v rozdílné hospodářské úrovni českého a slovenského celku. Ze slovenské strany byla

často slyšet obvinění ze špatné hospodářské situace. Důvodem toho byly ztráty odbytišť jak pro Slováky, tak pro Čechy. Jelikož slovenský průmysl nemohl obstát v konkurenci s českým, došlo ke zrušení asi 200 slovenských závodů (Lipták, 1968: 111) a Slovensko nadále plnilo roli agrární země. I v této oblasti se však projevila zaostalost Slovenska. V průběhu 20 let byl opět nastolen požadavek na zprůmyslnění Slovenska, ale vlivem hospodářské krize ke konci 20. let, která značně omezila finance, jimiž mohl stát disponovat, byl tento proces značně omezen.³² Naopak velké investice byly vkládány do modernizace komunikačních sítí, zejména těch železničních. Z výše uvedeného vyplývá, že špatná hospodářská situace, v níž se Slovensko nacházelo, nebylo důsledkem české hegemonie, ale vznikem tržního hospodářství (Rychlík, 93-98).

Další konfliktní linií mezi Čechy a Slováky se velmi záhy stalo řešení personální otázky. Ihned po vzniku republiky se Slovensko potýkalo s nedostatkem inteligence, která by byla schopná řídit úkoly vyplývající z chodu státu. Kritická byla rovněž situace ve slovenském školství. Kromě nedostatku schopných úředníků a učitelů, chyběli na Slovensku rovněž spolehliví zaměstnanci pošt a drah, policejních složek a finančníků (Krajčovičová, 2004: 74-75).

A zde je třeba podívat se na slovenskou společnost a její vnímání společného státu. Nejširší vrstvy slovenského obyvatelstva v této době ještě nebyly národnostně uvědomělé. Lidé navíc nebyli z dob maďarské nadvlády zvyklí podílet se na chodu a vývoji státu. Tento vžitý přístup zapříčinil vyčkávání a ztrátu zájmu o pracovní místa ve státní správě (John, 1994: 78).

Zmíněné podmínky pro samostatnou správu státu a přístup Slováků byl důvodem, proč se pražská vláda uchýlila k řešení tohoto problému doplněním pozic českou inteligencí. Dá se říci, že v prvních měsících a letech po vzniku republiky, značná většina Slováků uznávala a přijímala českou pomoc. Ze strany Slováků došlo k uznání, že bez českých úředníků, učitelů a

³² I přes hospodářskou krizi, která Evropu postihla na začátku 30. let, Československo investovalo hodně financí do armádního vybavení. Důvodem toho bylo zvýšení politického napětí způsobené zbrojením nacistického Německa. Ve druhé polovině roku 1934 se vláda rozhodla prodloužit účinnost fondu pro věčné potřeby národní obrany o 10 let v rozsahu 315 milionů Kčs ročně (Bílek, 1987: 296).

dalších odborníků, četníků a železničářů by nebyli schopni konsolidace veřejného, politického i hospodářského života (Čapka, 2000: 15). Na druhou stranu Češi své úkoly plnili spolehlivě, i když lze částečně připustit, že Slovensko do značné míry řídili. Zároveň je ale také nutné přiznat, že čeští úředníci a učitelé přicházející na Slovensko se dostávali do prostředí s vysokou religiozitou. Slovensko se jim zdálo „zaostalé“ a někdy ve snaze pomoci o „zkulturnění“ se chovali k náboženskému cítění obyvatelstva necitlivě, což vyvolávalo odpor. V žádném případě ale nemůžeme toto chování považovat jako cílené a plánované pražskou vládou (Rychlík, 1997: 77-78).

Změna v chápání slovenské veřejnosti nastala na přelomu 20. a 30. let. Jedním z důvodů byla hospodářská krize, nedostatek pracovních míst a vyšší zájem o místa ve státní službě. Na začátku 30. let rovněž školy začali opouštět první absolventi. Jejich okamžité uplatnění ve státní správě bohužel naráželo na obtíže, neboť klíčová místa drželi stále Češi (John, 1994: 79). Nespokojenost Slováků s českými pracovníky byla umocněna platovou diskriminací. Všechny slovenské politické strany proto požadovaly rozšíření pravomocí Úřadu ministra s plnou mocí s cílem vytvořit nová místa, ovlivnit jejich obsazení a zároveň financování. Tento požadavek se bohužel nepodařilo prosadit a výše uvedenými kompetencemi nadále disponovala pouze pražská ministerstva. Tím se tato „úřednická otázka“ začala posouvat ze sociální polohy do politické se silným nacionálním až nacionalistickým zabarvením (Krajčovičová, 2004: 76).

Nerovnoměrné bylo rovněž zastoupení Slováků v ústředních úřadech a v českých zemích vůbec. Bylo zvykem, že v každé československé vládě po roce 1918 byli 2-3 ministři Slováci. Slovenská nacionální opozice požadovala i větší zastoupení Slováků v úřednickém aparátu centrální správy. Nejsou však známy přesné údaje o početním zastoupení Čechů a Slováků a to z toho důvodu, že jako národnost se vždy udávala československá. Byli to především představitelé Slovenské ľudové strany (SĽS), kteří se domáhali obsazení úřednických postů podle etnického klíče (Rychlík, 1997: 87-89). Tento požadavek proporcionálního zastoupení jen dokazoval nerespektování a

neexistenci přesvědčení v jednotný československý národ, který byl základním stavebním kamenem Československé republiky.

Neshody mezi Čechy a Slováky panovaly rovněž v náboženské otázce. V obou zemích hrálo náboženství jinou roli a postoj obyvatel k církvím byl odlišný. Zatímco Češi měli katolicismus spojený s Habsburky a rakouským státem, což vedlo k jejich postupnému odcizování a náboženské vlačnosti, Slováci byli věřícími, kdy jak katolická, tak evangelická církev zastávala národně uvědomující úlohu. Slováci často kritizovali pražskou vládu za to, že cílem její politiky je ateizace Slovenska. Jak ale Jan Rychlík poznamenává, nešlo o cílenou politiku, ale o soukromou iniciativu konkrétních osob (Rychlík, 1997: 76-78).

3.4 POŽADAVEK AUTONOMIE

Idea čechoslovakismu měla nepostradatelný význam při vzniku společné Československé republiky, neboť právě díky jí se dalo ospravedlnit spojení dvou sice příbuzných, ale odlišných etnik. Úskalí této státní doktríny ale vidím v přehlížení tohoto faktu, zvláště pak v pozdějším nerovnoprávném postavení etnik v rámci československého státu. Právě tento fakt se totiž stal důvodem vzniku a rozmáhání se autonomistického hnutí, které bylo prezentováno především Slovenskou národní stranou (SNS) a Slovenskou ľudovou stranou (SL'S) ovlivněnou maďarskou politikou (Šolc, 1993: 54). Ideovým základem požadavků na autonomii se stala Pittsburská dohoda z roku 1918, která Slovákům nárokovala samostatnou státní správu, sněm a soudnictví.

Vznik Československa se stal podnětem národní emancipace Slováků. Toto posilování národní svébytnosti však česká politika potlačovala a viděla v něm především onu maďarskou a polskou snahu o iredentu s cílem oslabit ČSR. První zmínky o autonomii se u SL'S objevují už na počátku roku 1919 (Rychlík, 1997: 99). V té době ale otázka samostatnosti a práva na sebeurčení neměla ve společnosti masové zázemí, neboť většina lidí

podporovala sociální demokracii³³, která zastávala protiautonomistické stanovisko. Na straně Čechů se myšlenka autonomie setkala s nepochopením, protože Slováci byli považováni za etnikum příbuzné Čechům a slovenština za dialekt češtiny. Český člověk věděl jen tolik, že lidé na Slovensku nejsou spokojeni, ačkoliv je – jak hlásila propaganda – Češi osvobodili od Maďarů, ale nedokázali pochopit proč (Rychlík, 1997: 98-99).

Otázka slovenské autonomie ve 20. letech 20. století začala nabírat na intenzitě a postupně se stala důvodem stále hlubších sporů s pražskou vládou a samotnou koncepcí společného státu. Ústava z roku 1920 problém autonomního postavení neřešila, neboť – jak uznali samotní představitelé SĽS – Slovensko na ni ještě nebylo připraveno. Od první poloviny 20. let však můžeme pozorovat sílící agitaci slovenských autonomistů. Ti byli zastupováni především členy SĽS, kteří požadavek autonomie spojovali s náboženskými otázkami³⁴. Program autonomie se objevil v průběhu roku 1921 v podobě tří návrhů od Ľ. Labaje, F. Jurigy a V. Tuky³⁵. Slovenská národní identita se v podání SĽS vymezovala především negativisticky vůči všemu cizímu, zvláště pak vůči všemu českému a československému. Je ale nutné říci, že slovenští autonomisté nebyli hnutím, které by v této době podporovalo vytvoření slovenského státu (Vašš, 2011: 15).

Demokratický vývoj 1. ČSR způsobil, že i na slovenské straně se začala formovat občanská společnost s vlastními elitami. Zároveň docházelo k uvědomování si vlastní identity. Tyto předpoklady se vzrůstající nechuť vůči Čechům jako národu, kvůli kterému nastal pokles hospodářské úrovně a výroby na Slovensku, kvůli jehož „kolonizaci“ se Slováci potýkali s nedostatkem pracovních míst a kvůli němuž byli neustále nuceni se podřizovat pražské

³³ Ještě v roce 1920 nebyla otázka autonomie Slovenska předmětem zájmu slovenské veřejnosti. Důkazem toho jsou volby do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění, které se konaly v dubnu 1920 a hlavním volebním tématem se stala pozemková reforma (Rychlík, 1997: 103).

³⁴ Slovenský nacionalismus se v podání SĽS úzce propojil s politickým katolicizmem, čímž získal metafyzické znaky. Představitelé SĽS viděli etickou oprávněnost slovenského nacionalismu v jeho nábožensko-metafyzické zakotvenosti a slovenské křesťansko-národní tradici (Vašš, 2011: 15).

³⁵ Tyto návrhy počítaly se zvláštním zákonodárným a výkonným orgánem pro Slovensko. Rozdíl byl jen v míře kompetencí, ponechávaných společným česko-slovenským (ústředním) orgánům, jednak v technickém provedení výkonu společných funkcí (Rychlík, 1997: 101)

centrální vládě, vedly k postupné mobilizaci slovenských obyvatel, kteří se stali voličskou základnou SL'S. Ta tak legitimitu svých autonomistických požadavků mohla opírat o podporu velkého počtu slovenských voličů.

Vítězem parlamentních voleb na Slovensku v roce 1925 byla Hlinkova slovenská ľudová strana (HSL'S)³⁶, původní SL'S, která se tak stala nejsilnější stranou slovenského segmentu. Naplnit své volebních sliby a dosáhnout autonomního postavení Slovenska se strana pokusila účastí v tzv. panské koalici³⁷, kam vstoupila v roce 1927 (Bartlová, 2004: 140-150). Nutno ale podotknout, že během tříletého setrvání strany ve vládě nedošlo k žádným radikálním změnám. Možná snad vedlo k poklesu nezaměstnanosti, která představovala problém po celé meziválečné období (Čulen, 1992: 128).

V letech 1927-1928 došlo v Československu ke správní reformě³⁸, která zavedla zemské zřízení a republika tak byla rozdělena na 4 země³⁹. Z hlediska správy se ale rozhodně nejednalo o rozšíření samosprávy, ale o posílení byrokracie. Tento krok si jak česká, tak slovenská strana vykládala odlišně – zatímco české vládní strany považovaly správní autonomii jako ideální řešení slovenského požadavku na autonomii, pro HSL'S bylo zemské zřízení jen „startovacím můstkem“ pro její získání. Slovensko se roku 1927 poprvé stalo správní jednotkou s veřejnoprávní subjektivitou, což mělo za následek prohlubujícího se pocit odlišnosti od Čechů (Rychlík, 1997: 112-113).

³⁶ O cestě, kterou se strana bude po volbách ubírat, bylo rozhodnuto na listopadové schůzi v Trnavě, jejíž závěry byly shrnuty do Trnavského manifestu. Jednalo se o požadavky jako např. slovenština jako úřední jazyk a vyučovací jazyk, vlastní sněm, zřízení vlastního soudnictví, policie a četnictva, snížení daní, odvolání českých úředníků ze Slovenska podpora a samostatná ochrana slovenského průmyslu, revize živnostenského oprávnění českých řemeslníků, zřízení samostatného pozemkového úřadu a zastavení příchodu českých kolonistů na Slovensko, úprava železničních tarifů, otevření hranic pro zvýšení zaměstnanosti zemědělských dělníků v cizině, uvolnění cenzury ľudáckých tiskovin a propuštění vězňů (Rychlík, 1997: 110).

³⁷ Součástí tzv. panské koalice byly strany: Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, Československá strana lidová, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, Německý svaz zemědělců, Německá křesťansko-sociální strana lidová a později Hlinkova slovenská ľudová strana a Československá národní demokracie (Honajzer, 1995: 26-27).

³⁸ Cílem této reformy bylo odstranění dvojkolejnosti státní správy, čímž došlo k posílení centralizace (Cabada, 2003: 40).

³⁹ Jednalo se o českou, moravskoslezskou, slovenskou a Podkarpatskoruskou Rus (Cabada, 2003: 40).

Slovenské autonomistické hnutí bylo na konci 20. let oslabeno stranickými spory. Jejich nejčastější příčinou byly rozdílné názory na prosazování autonomie. Uvnitř HSL'S se v souvislosti s účastí strany v československé vládě vytvořila opozice, jejíž charakter byl silně fašizující, navíc prostřednictvím Vojtěcha Tuky napojený na maďarskou a polskou politiku. Krize strany byla navíc umocněna odchodem dalších významných politických osobností (Juriga, Tománek). Na česko-slovenské vztahy měl ale největší dopad proces s V. Tukou v roce 1929, po kterém HSL'S opouští vládu (Bartlová, 2004: 151-156).

Dalším pokusem HSL'S o prosazení a aplikaci svých požadavků byl 2. návrh na autonomii předložený v roce 1930. Oproti návrhům z roku 1921 se jednalo o umírněnější požadavky – rozšíření ústavou zaručeného autonomního postavení Podkarpatské Rusi i na Slovensko společně s rozšířením kompetencí v oblasti rezortu spravedlnosti. HSL'S se ve svém programu snažila vytyčit umírněnější cíle s nadějí, že tak alespoň částečně splní svůj volební program. Návrh však nezískal dostatečnou podporu (Rychlík, 1997: 121).

Jak jsem již výše uvedla, HSL'S nebyla jedinou stranou, v jejímž programu se objevil požadavek autonomie pro Slovensko. Stejný cíl měla rovněž Slovenská národní strana. Ke spojení stran a posílení autonomistického bloku došlo roku 1932 na základě tzv. Zvolenského manifestu, který definitivně popíral existenci československého národa. Masové podpory se tomuto spolenectví dostalo na jubilejní oslavě v Nitře, která se proměnila v širokou protičeskou demonstraci, sledovanou domácím i zahraničním tiskem. Nutno však podotknout, že na poli domácí politiky demonstrace efekt neměla. Význam však splnila v souvislosti se semknutím slovenských politiků napříč stranickým spektrem ve smyslu spolupráce v obhajobě širší autonomie Slovenska (Bartlová, 2004: 161-162).

Polovina 30. let je obdobím, kdy vůdčí politické osobnosti přehodnocovaly myšlenku čechoslovakismu. Jedním z nich je i Edvard Beneš, který namísto historické a jazykové jednoty prosazoval sjednocení na základě psychologických aspektů. Snažil se tak nastavit osobité kulturní společenství,

ve kterém by převládalo vědomí sounáležitosti - politické a mravní, a identifikace s národním společenstvím (Šolc, 1993: 65). Česká politika se ale postupně dostávala do dilematu - dosavadní centralismus byl neudržitelný a v požadavku autonomie viděla ohrožení československé státnosti. V této době se objevují i tací politici⁴⁰, kteří by byli pro rozpad Československa. Toto stanovisko mělo za následek další odcizení od Slováků. Řešení této na první pohled bezvýhodná situace, navíc umocněné dobovými okolnostmi, čímž mám na mysli Hitlerovu snahu o ovládnutí střední Evropy, spočinulo opět na Milanovi Hodžovi⁴¹. Na jaře 1937 se Hodža⁴² pokusil vyřešit „slovenskou otázku“ několika kroky: došlo k rozšíření pravomoci krajských prezidentů a zastupitelů a vytvoření slovenské školské rady. I to ale bylo pro sílící slovenské národní sebevědomí nedostatečné (Šolc, 1993: 65-66).

Rok 1935 byl pro česko-slovenské vztahy významný ze dvou důvodů. Jednak HSL'S vítězí v parlamentních volbách na Slovensku a také proto, že prezidentské křeslo opouští T.G.Masaryk, tvůrce myšlenky čechoslovakismu. Novým prezidentem se stává Edvard Beneš, který se netají tím, že slovenský národ neuznává a přeje si postupné splynutí Čechů a Slováků. Z výše uvedeného vyplývá, že pražské centrum nemělo jakoukoliv motivaci přistoupit na slovenský požadavek autonomie, který pokládalo za dualismus a počátek konce státu. Rovněž Slováci odmítli přistoupit na návrhy Milana Hodži, které přislibovaly větší podíl Slováků na celé správě státu. Jelikož požadavky HSL'S byly protiústavní, jednání mezi Čechy a Slováky v této oblasti záhy skončilo (Čapka, 2000: 19-20).

Na postoji české politiky k návrhům na autonomii se ani v polovině 30. let nic nezměnilo – jakákoliv autonomie byla pokládána za dualismus a počátek konce státu. Jak Jan Rychlík ve své knize o povaze vzájemných vztahů

⁴⁰ Příkladem takových politiků byl Josef Václav Najman (Dérer, 1946: 266).

⁴¹ Milan Hodža byl představitelem Slovenské národní strany a prosazoval zájmy slovenských zemědělců, což ho předurčovalo ke spolupráci s českými agrárníky. Po Mnichovu emigroval M. Hodža do Francie, kde roku 1939 založil Slovenskou národní radu jako opoziční platformu vůči Československému národnímu výboru v Paříži, s nímž se rozcházel zejména v národnostní otázce a přístupu k česko-slovenskému poměru [Vláda ČR, Milan Hodža (<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/rejstrik-predsedu-vlad/milan-hodza-434/>), 9. 4. 2012].

⁴² Koncepce Milana Hodži spočívala v tom, že prostřednictvím Prahy by se Slováci měli podílet na správě celého státu a tedy nejen Slovenska.

říká, je třeba se podívat na požadavek autonomie z širší perspektivy. Politici za HSL'S od samého začátku tvrdí, že jejich cílem nebylo rozbít Československou republiku, nýbrž dosáhnout autonomního postavení Slovenska rámci ní. Z jejich tvrzení vyplývá, že právě autonomie upevní Československo. Jejich aktivita a činnost však měla účinek přesně opačný a to oslabování jednotného československého vědomí a zabránění vzniku a ztotožnění se s jednotným politickým národem. Nepravdivost a dopady své politiky později přiznali i samotní členové HSL'S, kteří uznali, že společný stát pro ně byl jen jakousi „přechodnou stanicí“. Na druhou stranu Češi považovali udělení autonomie Slovensku jako krok k samostatnosti a rozpadu Československa (Rychlík, 1997: 122).

Zde je třeba upozornit na to, jak celý konflikt mezi Slováky a pražským centrem na konci 30. let vnímala slovenská veřejnost. Po celou dobu projevovala odhodlání bránit republiku, protože se obávala ztráty státnosti, národní svobody, ohrožení národních práv a demokratických výdobytků, které získala po roce 1918. Tento postoj se odrazil v mnoha shromážděních, demonstracích, manifestacích a ve formě společných vyhlášení místních stranických organizací. Slovensko se v tomto období prezentovalo jako politicky konsolidovaná část republiky a kromě politických manifestací nedocházelo k žádným větším konfliktům. Ostrá kritika se ozývala ze strany HSL'S, která situaci využila pro opětovné nastolení otázky Slovenska uvnitř společného státu (Bystrický, 2004:176-177).

Ráda bych upozornila na názorový rozdíl mezi společnostmi a HSL'S. Tato strana se od voleb 1935 označuje za mluvčího slovenského národa. Iniciativa řešení „slovenské otázky“ se během roku 1938 stala výsostnou záležitostí HSL'S, zatímco další strany ustoupily do pozadí. Bylo by však chybou domnívat se, že cíle, které si kladla HSL'S, byly opravdu přáním slovenské veřejnosti a všech jejích obyvatel tak, jak to často HSL'S proklamovala.

V souvislosti s mnichovským diktátem se změnila rovněž vnitropolitická situace a povaha vzájemných vztahů. Krize v zahraniční politice HSL'S využila k přeskupení moci na Slovensku a začala aktivněji zasahovat do

oblasti zahraničněpolitických vztahů. V česko-slovenských vztazích tak došlo k odcizení. I když představitelé slovenských koaličních⁴³ stran sdíleli názory na nově vzniklou mezinárodní situaci po mnichovském diktátu s československou vládou, byla to právě HSL'S, která dohodu označila za pozitivní. Zároveň začala navazovat kontakty se zahraničím, kde se snažila prosadit a realizovat své vize zahraničně politické orientace, které byly často v rozporu s oficiální politikou Československa. Objevila se snaha o získání mezinárodně právní subjektivity a tím snaha o transformaci republiky na konfederaci. Po tomto prohlášení HSL'S ztrácí veškerou důvěru Prahy (Bystrický, Deák, 2004:199-200).

K rozluce české a slovenské části československého státu došlo 6.10.1938 (Rychlík, 1997: 144) tzv. Žilinskou dohodou, v níž Slováci vyjádřili své právo na sebeurčení a prosadili autonomii. K přestavbě politického systému došlo rovněž v Praze, ale ve srovnání se Slovenskem se lišilo ve vnitřní struktuře. Politika obou států byla natolik rozdílnou, že i přes vzájemné ovlivňování, došlo k odcizení obou zemí. Rozdíl u Čechů a Slováků byl rovněž v pohledu na odebraná území. Zatímco Slováci doufali, že jednáním a spoluprací s Německem získají svá území zpět, Češi v to nemohli předpokládat. K uzákonění autonomie Slovenska došlo 22.11.1938 (Rychlík, 1997: 141-150).

Stejně důležité je ale i chápání situace jak slovenskou, tak českou veřejností. To bylo do jisté míry u obou etnik ovlivněno stereotypy nacionálního myšlení. Zatímco na Slovenku HSL'S přesvědčila obyvatelstvo, že prosazení autonomie v Žilině byl jediný způsob, jak v této těžké době dosáhnout emancipace, česká veřejnost nepochybovala o tom, že to byl pouze jeden z důsledků pomnichovského nátlaku. Kontrast mezi českým pomnichovským zármutkem a žilinskou atmosférou na Slovensku po dlouhou dobu zanechal stopy v povědomí obou národů. Koncept „Mnichova“ a „Žiliny“ na dlouho zatížil český vztah ke Slovensku a zkomplikoval proces, v rámci něhož se Češi snažili o pochopení slovenských národních potřeb a požadavků. V tomto období byla vybudovaná nová základna vzájemných vztahů (Šolc, 1993: 73-74).

⁴³ Jednalo se o slovenské agrárníky, socialisty a představitele Slovenské národní strany (Bystrický, Deák; 2004: 200).

Situace ve společnosti byla rovněž kritická. Pod heslem náprava starých křivd pražského centralismu se však vytvářely nové – roztáčela se silná protičeská propaganda, z Čechů se vytvářel obraz nepřátel (Lacko, 2008). I když protičeské nálady nelze chápat jako všeobecný jev pomnichovského období na Slovensku, nelze je naprosto přejít. Na mnoha místech docházelo k mítinkům a shromážděním, na nichž byli Češi označováni za hlavní viníky slovenských problémů a od požadovaného odchodu Čechů si mnozí Slováci slibovali získání míst ve státní správě. Tyto protičeské akce na Slovensku samozřejmě vyvolaly negativní reakce na české straně. Česká společnost vnímala vyhánění české inteligence jako akt slovenského nevděku. Jako odplatu začali Češi jednat podobně jako Slováci, tedy propouštěním Slováků (Čapka, 2000: 22).

K definitivní rozluce mezi Slováky a Čechy došlo v březnu 1939. Slovenská zahraniční politika byla ovlivněna nacistickým Německem a ve snaze zachovat svou existenci přistoupila k řešení Berlína, tedy k odtržení od Československa. Pražské vedení sledovalo slovensko-německé jednání se znepokojením. V naději na zachránění situace prezident Hácha 9. 3. 1939 (Lipták, 2000: 243) odvolal Tisa z vedení autonomní vlády. Armáda na Slovensku uskutečnila puč, zatkla představitele HSL'S a vyhlásila stanné právo. Zabránit odtržení Slovenska se však už nepodařilo a po společném jednání Tisa se slovenským sněmem došlo 14. 3. 1939 k rozhodnutí o vzniku samostatného slovenského státu (Lipták, 2000: 243).

3.5 SHRNUÍ

Dvacetiletá tradice „první republiky“ ukázala, že vzájemné soužití Čechů a Slováků v rámci unitárního státu se silnou centralizací nebylo nadále možné. Situace roku 1918 však neumožňovala jiný způsob správy státu, než byla centralizace a moc soustředěná v rukách pražských politiků. Společenský vývoj 20. a 30. let však ukázal, že kromě českého národu se pomalu ale jistě etabloval rovněž národ slovenský, který požadoval rovnocenné postavení, co se týká pravomocí a personálního zastoupení. Česká politika na to však nebrala ohledy a autonomní postavení Slovákům až do roku 1938 odpírala.

První polovinu 20. let bychom mohli označit jako období konsolidování poměrů. Na Slovensko byla vysílána česká inteligence, jejíž působení bylo v první polovině 20. let přijímáno Slováky velice kladně. V souvislosti s hospodářskou krizí a vznikem vlastní elity došlo k přehodnocení vztahů k Čechům, na které bylo pohlíženo jako na ty, kvůli nimž nově vzniklá slovenská elita nemohla najít uplatnění.

Vlivem hospodářské konjunktury došlo k posilování slovenského vědomí. Přelomem se však stalo období velké hospodářské krize, která zasáhla i tehdejší Československo a dá se říci, že měla dopad na jeho fungování i v době, kdy už odezněla. Hospodářského poklesu a vzrůstající nelibosti vůči Čechům využilo autonomistické hnutí v čele s HSĽS k prosazení samosprávy, čehož roku 1938 opravdu dosáhlo.

Boj za autonomii je dle mého názoru nejzávažnějším problémem „první republiky“. Její argumentace byla totiž založená na nerovnoměrném podílení se Čechů a Slováků na chodu státu. Toto dělení na - my Slováci a vy Češi však mělo jeden závažný důsledek – totální popření ideje čechoslovakismu, na kterém vznikla a stála myšlenka společného Československa. Snaha Slováků o získání autonomie byla nepochopena z české strany a Slováci tak byli chápáni jako ti, kteří se chtějí odpojit, což vedlo k postupnému odcizení.

Na obranu Slováků je třeba podotknout, že jejich snaha o správu vlastních záležitostí byla oprávněná. Osobně zastávám názor, že hlavní determinantou pražského rozhodnutí o neudělení autonomie byl charakter tehdejšího mezinárodního prostředí. Nejprve maďarské a polské snahy o iredentu, později sílící vliv nacionalismu a nastupujícího fašismu v Německu, to byly okolnosti, které ohrožovaly tehdejší Československo. Kdyby Češi povolili autonomii, dalším požadavkem by byla samostatnost a je jen málo pravděpodobné, že by dva tak malé státy uprostřed střední Evropy byly schopny přežít a samostatně se vyvíjet vedle expanzivního Německa.

Poslední ranou uštědřenou vzájemným česko-slovenským vztahům bylo vyhlášení samostatného slovenského státu. Naprosto odlišné vnímání mezinárodní a domácí politiky v období 1938-1939 mělo rovněž za

následek posílení vzájemné nedůvěry mezi oběma národy, což se významně projevovalo i v později znovuoobnoveném Československu po celou dobu jeho další existence. Právě v této chvíli vznikla česká představa o Slovácích jako o zrádcích, kteří opustili Čechy a společný stát ve chvíli, kdy je nejvíce potřebovali.

4 OBNOVENÝ ČESKOSLOVENSKÝ STÁT – 1945-1968

4.1 PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA A SLOVENSKÝ STÁT

Předtím než začnu analyzovat konfliktní linie společného soužití Čechů a Slováků v období let 1945-1968, ráda bych nastínila situaci a podobu vztahů během druhé světové války, tedy v době, kdy existovalo samostatné Slovensko a Protektorát Čechy a Morava. Rok 1939 vnímaly a prožívaly obě části tehdejšího Československa zcela odlišně. Zatímco Češi byli zaskočeni válečnými událostmi a politici se jednáním s Hitlerem snažili dosáhnout zachování existence, Slováci zažívali radost z nově nabyté samostatnosti. Po 20letém boji se jim podařilo naplnit právo na sebeurčení a vytvořit vlastní stát.

Na počátku války docházelo na Slovensku mezi veřejností a vedením státu ke značnému konsenzu. Důležitým faktorem, který napomáhal posílení národního sebeuvědomění, byla hospodářská konjunktura válečných let, která ostře kontrastovala s hospodářskou situací za první republiky. I přesto však o slovenské společnosti nelze říci, že se všichni její členové s nově vzniklým státoprávním uspořádáním ztotožňovali. Tito lidé, většinou evangelíci, dřívější agráři, či levicově orientovaní občané, se postupně začali formovat do odbojových organizací. Postupně se začala objevovat nespokojenost i u ostatní části obyvatelstva. V okamžiku, kdy bylo jasné, že Německo prohraje válku a spolu s ním se mezi poraženými objeví i Slovensko, přibýlo politiků, kteří si uvědomovali, že jediným východiskem pro Slovensko je obnova Československa (Čapka, 2000: 25).

Vztah Čechů k Slovákům byl v té době velice komplikovaný a ovlivněný několika okolnostmi – především odtržením Slovenska a nacistickou okupací. Odlišná vnímání těchto dvou událostí dala za vznik dvou paralelních představ. Jedna chápala vznik slovenského státu jako „ránu nožem do zad“ a slovenskou zradu na českém národě, druhá si představovala samostatný slovenský stát jako svého druhu jiný protektorát, kde se poměry od poměrů v Čechách zásadně nelišily (Rychlík, 1997: 200). Nutno podotknout, že o tom, jaká je situace na Slovensku se Češi dozvídali pouze zprostředkovaně a to z toho důvodu, že v roce 1939 byly veškeré styky s východními sousedy

přerušeny. Z dvou zmíněných odlišných představ vyplývala rovněž dvě řešení. Z teorie o zradě vycházela myšlenka, aby byl obnoven pouze český stát⁴⁴, bez slovenské části. Většina lidí však na samostatné Slovensko pohlížela jako na přechodný stát a věřila v opětovné sjednocení a obnovu Československa (Rychlík, 1997: 201).

O podobě obnoveného Československa, stejně jako v roce 1918, rozhodla zahraniční reprezentace tvořena jak českými, tak slovenskými emigranty⁴⁵. Ústřední otázkou se stává postavení Slovenska uvnitř republiky, kdy Beneš zastává budování národního státu a navázání na předválečnou koncepci, kdežto Hodža je zastáncem myšlenky autonomie a federalismu (Šolc, 1993: 90-94). Cílem zahraničního odboje se stala obnova hranic z dob „první republiky“. Tato snaha a činnost prozatimní vlády byla později uznána i vládou SSSR.

Vůle slovenského obyvatelstva obnovit původní Československo byla potvrzena Slovenským národním povstáním roku 1944, jehož se zúčastnili i někteří Češi. Zde je třeba zmínit hlavní význam tohoto povstání. Jednak to měl být signál do zahraničí, v němž měla být jasně ukázána touha obnovit Československo, na druhou stranu spatřuji nemalý vliv na českou společnost, která tím dostala najevo, že Slováci si přejí opětovné navázání vzájemných vztahů a život ve společném státu s Čechy.

Není pochyb, že složitý vzájemný vztah Čechů a Slováků vyhlášením druhé světové války a slovenské samostatnosti ještě více zkomplikován. Období mezi lety 1939-1945 znamenalo pro obě etnika naprosto rozdílný vývoj. Zaujatost proti Čechům byla na konci 30. let umocněna jejich hromadným vystěhováním a posíláním zpět do české části. Cílená německá politika, jejímž cílem bylo zabránit jakémukoliv vzájemnému ovlivňování, způsobila, že dvě entity, jež 20 let sdílely společný stát, o sobě nevěděly. Díky aktivitám zahraniční politiky byly přerušené kontakty opět navázány a společným úsilím bylo obnovení soužití Čechů a Slováků v rámci

⁴⁴ Tento názor však zastávala menšinová část společnosti.

⁴⁵ Centrem tohoto odboje se stal Londýn a Moskva. Z českých emigrantů lze jmenovat E. Beneše, J. Šrámka, K. Gottwalda či R. Slánského. Ze slovenských emigrantů je nejvýznamnějším M. Hodža.

Československé republiky. Otázkou další kapitoly je, zdali se jak české, tak slovenské elity poučily ze zkušeností předchozích let, především ve státoprávní otázce a zdali v období 1945-1948 můžeme pozorovat staré či nové konfliktní linie.

4.2 POVÁLEČNÉ STÁTOPRÁVNÍ USPOŘÁDÁNÍ OBNOVENÉHO ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU 1945-1948

Na úvod nové kapitoly pojednávající o poválečném období bych ráda poznamenala, jak bylo ukončení války a obnovení Československa vnímáno samotnými občany. Zatímco česká veřejnost přijala obnovení republiky s nadšením jako obnovení národní svobody, postoj slovenské společnosti k této události nebyl jednoznačný a lze říci, že ji rozdělil do několika skupin: přesvědčení politici HSL'S, kteří pokládali obnovení Československa jako krok zpět od již získané samostatnosti, demokraticky a pročeskoslovensky orientovaní občané naproti tomu uvítali obnovu republiky jako znovunabytí národní svobody a zbavení se nenáviděného režimu HSL'S a německého „opatrovnictví“. Každopádně lze říci, že většina slovenské společnosti obnovení Československa akceptovala (Rychlík, 1998: 17).

Situace v české a slovenské společnosti se ale lišila v tom, jak by se obnovené Československo mělo konstituovat, aby se zabránilo negativnímu působení konfliktních linií z období let 1918-1939. Zatímco Slováci upínali své naděje ke Košickému vládnímu programu, který měl být stvrzením požadavků vytvořených během slovenského národního povstání, Češi měli představy o poválečných změnách odlišné a povětšinou se týkaly změn sociálních a národnostních (vztah k Němcům). Zde tak můžeme vidět první konfliktní linii vzájemných vztahů – ignorování slovenských požadavků na změnu vnitřních poměrů, tedy problém, který přetrvával z dob „první“ republiky.

Pro určení povahy vztahů v obnoveném Československu byla určující především politická sféra a její aktéři. Těžiště odbojové činnosti se za 2. světové války opět nacházelo v zahraničí, tentokrát s dvěma centry: Londýn a Moskva. O konkrétní podobě česko-slovenských vztahů se poprvé jednalo na moskevských jednáních v březnu 1945. Výsledkem těchto jednání byl

kompromis – vládní program přijal zásadu principu „rovný s rovným“, ale příslib federace se v textu neobjevil. Série moskevských jednání měla dvojí účinek: definitivně padla myšlenka čechoslovakismu, zároveň ale nebylo postavení Čechů a Slováků v republice vymezeno federativním usprádaním, což byl hlavní slovenský požadavek. Češi a Slováci tak obnovili stát s centrálními institucemi a slovenskými orgány, s absencí orgánů českých, což mělo za následek značně asymetrické uspořádání (Gosiorovský, 1979: 131-132)⁴⁶.

Program první vlády osvobozeného Československa, který je znám jako Košický vládní program, se připravoval v politických rozhovorech od 22. 3. 1945 (Šolc, 1993: 228) v Moskvě (moskevská jednání). Již zde se objevily první konfliktní linie a to při vytváření dvou kapitol tohoto programu: kapitola o národních výborech a kapitola týkající se Slovenska. Ústředním tématem sporu se stala především otázka svrchovanosti slovenských a českých revolučních orgánů vzešlých z odboje (Šolc, 1993: 228-229).

Ke stvrzení kompromisu z Moskvy došlo vyhlášením vládního programu v Košicích 5. 4. 1945 (Rychlík, 1998: 15). Vláda se jím zavázala, že postavení Slovenské národní rady bude kodifikováno ústavou. Ta měla definitivně potvrdit a naplnit požadavky Slovenska a oficiálně uzákonit rovnost Čechů a Slováků v rámci republiky. Na základě dohody Národní fronty⁴⁷ došlo k sestavení koaliční vlády. Z hlediska vzájemných vztahů je důležité, že Slováci získali z 25členné vlády 9 ministerstev. Jak se ale brzy ukázalo, slovenská politická reprezentace nepokládala toto zastoupení za rozhodující pro řešení česko-slovenského vztahu. Mnohem větší důraz byl z jejich strany kladen na domácí politickou reprezentaci, tedy na sbor pověřenců, zatímco slovenští ministři v ústřední vládě měli jen vykonávat politiku SNR v těch oblastech státní správy, které nebyly pod přímou kontrolou slovenských orgánů (Rychlík, 1998: 15-16).

⁴⁶ Miloš Gosiorovský byl stranickým historikem komunistické strany. Od 60. let požaduje, na základě Leninova způsobu řešení národnostní otázky, přeměnu Československa ve federaci, nebo alespoň autonomii Slovenska, tak, jak existovala po roce 1945, resp. v letech 1956-1960 (Rychlík, 1998:194).

⁴⁷ Národní fronta byla koalice šesti stran (Komunistická strana Československa, Československá strana lidová, Československá sociální demokracie, Československá strana národně socialistická, Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana), na níž se shodly politické strany během moskevských jednání (Cabada, Šanc; 2005: 99-100).

Po příchodu vlády do Prahy 10. 5. 1945 (Kaplan, 1985: 169) se spory, zejména stížnosti ministrů, že na Slovensku nevládnou, rozhojnily. Ministři a slovenští činitelé se dožadovali vymezení kompetencí, jak určoval program. Výsledkem jednání o určení kompetencí centrálních orgánů byla první pražská dohoda z 2. června. Ta potvrdila postavení SNR, určila záležitosti celostátní povahy, příslušné parlamentu a vládě, v ostatních věcech příslušela na Slovensku zákonodárná a vládní moc SNR; schválila, že veškerý výkon vládní moci na Slovensku se uskutečňuje prostřednictvím SNR, tzn. Sbor pověřenců je zodpovědný za realizaci zákonů a nařízení vládě a to jako celek; přiznala SNR konečné rozhodování v personálních otázkách na Slovensku. I přes jasné vymezení a udělení kompetencí SNR však na české straně převažovaly snahy o co největší omezení pravomocí tohoto odbojového orgánu. Trvalá existence slovenských národních orgánů tak byla i nadále zpochybňována, což u Slováků vyvolalo nejistotu a nedůvěru (Kaplan, 1985: 169).

Na základě rozhodnutí politických stran⁴⁸ došlo roku 1945 k vytvoření Prozatímního národního shromáždění (PNS), jež bylo oprávněné vydávat zákony platící na celém území ČSR. Dochází tak k dalšímu střetu zájmů se SNR a boji o kompetence. Řešením tohoto sporu byly série jednání se SNR. Závěry byly shrnuty do druhé pražské dohody. Důsledky této dohody mluvily ve prospěch prezidenta, posílení jeho pravomocí. Význam druhé pražské dohody byl ale spíše v tom, že příští Ústavodárné národní shromáždění, které mělo být teprve zvoleno, získalo legislativní moc nad celým územím státu, avšak současně mělo respektovat zvláštní postavení SNR a Sbor pověřenců, kterým byla ponechána zákonodárná a výkonná moc na Slovensku pod podmínkou koordinace činností s ústřední vládou (Rychlík, 1998: 37-39).

Třetí pražská dohoda se rodila již v politických poměrech po parlamentních volbách v květnu 1946. V nich získala Demokratická strana 62 % slovenských voličů. Čeští komunisté se snažili omezit její mocenskou pozici a

⁴⁸ PNS byl orgán čítající 300 poslanců, kdy na každou stranu Národní fronty připadlo 50 poslaneckých mandátů – celkem 200 pro Čechy a 100 pro Slováky (Rychlík, 1998: 34).

zabránit uplatnění tohoto volebního úspěchu v mocenských orgánech na Slovensku. Ihned po volbách proto zahájili aktivity směřující k omezení pravomocí SNR a Sboru pověřenců (Kaplan, 1992: 8). Na tomto kroku je tak jasně vidět, měnící se stanovisko KSČ, která do té doby patřila k zastáncům rozsáhlých pravomocí slovenských národních orgánů. Třetí pražská dohoda⁴⁹ byla definitivním popřením příslibu jednání „rovného s rovným“.

Na základě výše uvedeného lze říci, že ústavně právní vymezení českých/československých a slovenských institucí určily tři pražské dohody z let 1945-1946. Vztahy jimi vymezené byly nepevné, neustálené, protože šlo o politická ujednání, ve kterých se prosazovala převaha vlády českých stran, která mohla být a také byla měněna podle momentálních politických zájmů a potřeb. Jednání o pražských dohodách postupně stále více omezovala pravomoc slovenských národních orgánů a čím dál více se vzdalovala prohlášení o státu na principu dvou rovnoprávných národů (Kaplan, 1992: 9). V letech 1945-47 tak dochází ke zhoršení vzájemných vztahů Čechů a Slováků.

Konfliktní linie mezi Slováky a Čechy přetrvávaly rovněž na hospodářské úrovni. V ročním poválečném vývoji Československa se objevily sociálně ekonomické a ideové odlišnosti mezi českými zeměmi a Slovenskem. Tyto prohlubující se rozdíly měly být vyváženy silící tendencí uplatnit celostátní politiku a centralismus. V prvních letech po ukončení války nebyly slovenské orgány schopné vypořádat se s obrovskými ztrátami a obtížemi způsobenými válkou a s ochrnutím zásobovacího a distribučního systému (Kaplan, 1985: 170). Lze tak říci, že Slováci vnímali konec války a obnovení republiky jako důvod hospodářského úpadku a poklesu životní úrovně. Nespokojenost se situací u řady lidí vedla k pasivitě, nezájmu či naopak k radikalismu.

Tíživá hospodářská situace na Slovensku vedla z české strany k oživení „protektorské“ péče a stereotypu „my vyspělí doplácíme na vás chudé“. Zároveň se objevuje syndrom „slovenského nevděku“ za to, že vzájemným spojením byli Slováci uchráněni sovětské okupační moci (slovenský

⁴⁹ Třetí pražská dohoda v podstatě likviduje pravomoci, nezávislé postavení a suverenitu SNR a Sboru pověřenců. V konečném důsledku se zákonodárná moc (SNR) stává podřízenou moci výkonné a centrální vláda mohla prostřednictvím Sboru pověřenců vykonávat moc i na Slovensku (Mathé, 2006: 61-62).

stát vstoupil do války s SSSR) nebo, že nová moc na Slovensku se dostatečně nevypořádala s bývalými stoupenci tisoovského režimu. Na české straně se komunistům podařilo vytvořit představu o Slovensku jako „rejdišti nepřátelských a protičeských živlů usilujících o rozbití republiky“ a posílilo tím nedůvěru k Slováckům (Čapka, 2000: 29-30).

Odras vzájemnosti Čechů a Slovácků se projevil v nově připravované ústavě, která měla určit definitivní povahu slovenské otázky a postavení slovenských orgánů. Po vzájemných jednáních Komunistické strany Slovenska (KSS) a KSČ byl vytvořen návrh na ústavní úpravu poměru Čechů a Slovácků. Vycházel ze stavu vytvořeného třetí pražskou dohodou, pojišťoval kontrolu vlády nad slovenskými orgány a předpokládal vymezení zákonodárné pravomoci SNR zvláštním ústavním zákonem. Únorový převrat komunistům umožnil uskutečnit své představy. V tomto období se rovněž objevily neshody mezi českými a slovenskými komunisty, kdy KSS požadovala uvolnění podřízenosti slovenských orgánů pražské vládě. Záminkou KSČ nevyhovět tomuto požadavku bylo protistátní spiknutí⁵⁰ na Slovensku, které bylo označeno jako selhání KSS a důkaz toho, že situaci nemá pod kontrolou. Každý slovenský pokus o rozšíření pravomocí slovenských orgánů české strany odmítaly a označovaly jako projev dualismu, separatismu a pokusu o federaci, kterou rozhodně odmítaly (Kaplan, 1985: 191). Ústava 9. května byla potvrzením obav českých stran ze silícího slovenského nacionalismu a tamních poměrů. Zároveň došlo k porušení příslibu v jednání jako „rovný s rovným“⁵¹. Ústava z roku 1948 poškodila vzájemné vztahy Čechů a Slovácků a dala tak za vznik podobné konfliktní linii, kterou lze pozorovat v Československu v letech 1918-1938.

⁵⁰ Vítěznou stranou slovenských voleb 1946 se stala DS. Protože KSČ chtěla získat monopolní postavení i ve slovenské části ČSR, zkonstruovala falešná obvinění jednotlivých členů DS, které obvinila z protistátních aktivit a spiknutí s bývalými členy HSL'S za účelem separace Slovenska (Rychlík, 1998: 97-111). Význam tohoto spiknutí vidím ve dvou věcech: za prvé se KSČ podařilo eliminovat DS a získat její voliče a za druhé, měla KSČ záminku ke včlenění KSS do vlastních struktur a nastolit tak centralizovanou správu.

⁵¹ Ústava 9. května potvrdila centralistické uspořádání státu a založila několik celostátních institucí, jejichž cílem bylo kumulovat co nejvíce moci v jednom centru – v Praze. Takový systém rozložení moci rozhodně neodpovídal představám Československa jako státu skládajícího se ze dvou rovnocenných částí.

Určitý stupeň třecích ploch nastal rovněž v personální otázce a obsazování státních postů. Po roce 1943 se na Slovensku nacházelo téměř o tři čtvrtiny Čechů méně než v roce 1930. Po skončení války luďácká propaganda vedla kampaň proti obnovení Československa, kdy se jejich hlavním argumentem stala právě hrozba návratu Čechů zpět na Slovensko. K takové situaci nedošlo a po čistkách na úřednických postech docházelo k obsazování míst Slováky. Odlišně ale vypadala otázka v oblasti průmyslu, který se z Čech začal přesouvat na slovenskou část. Ján Ursíny ve svých pamětech upozorňuje na to, že do vedení průmyslových podniků byli upřednostňováni Češi, což mělo za následek oživení starých stereotypů a zhoršení vzájemných vztahů. Systém nuceného rozmisťování pracovních sil měl za následek příchod mnoha Čechů a na Slovensko (Rychlík, 1998: 60-63). Situace po roce 1945 však rozhodně nebyla totožná s personálními problémy z dob „první republiky“.

Další konfliktní linií poválečného Československa se stala jednání týkající se plánované měnové reformy. Její příčinou byla nutnost sjednocení měny a vytvoření jednotného hospodářského prostoru. Předmětem sporu politiků se stává hodnota české a slovenské koruny, kdy někteří čeští politici preferovali, aby z převodu na jednotnou měnu těžili Češi. Vzhledem k vyšší hodnotě slovenské koruny postihla měnová reforma mnohem silněji slovenské než české obyvatele, což mělo samozřejmě psychologicky negativní dopad na česko-slovenské vztahy (Rychlík, 1998: 70-75).

4.3 ČEŠI A SLOVÁCI V LIDOVĚ DEMOKRATICKÉM ČESKOSLOVENSKU

Vztah Čechů a Slováků byl v období let 1948-1960 ovlivněn tzv. Ústavou 9. května, která přesně vymezila kompetence slovenských orgánů. O jejich pravomocích pojednává 5. kapitola tohoto dokumentu. Veškerá moc SNR byla omezena pouze na kulturní sféru, případně na technické a administrativní oblasti veřejného života.⁵² Od únorového převratu přešla veškerá státní moc do rukou komunistů a stát byl podle sovětského vzoru postaven na silném centralizovaném modelu.

⁵² Čl. 95 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Před tím, než začnu podrobněji rozebírat česko-slovenské vztahy v letech 1948-1968, bych ráda nastínila základní premisy, z nichž vycházela komunistická strana při otázce česko-slovenské vzájemnosti a při tvoření ústavou daného poměru. Komunistická strana věřila tomu, že vytvořením socialistického státu nastaly vhodné podmínky pro konečné vyřešení národnostních vztahů Čechů a Slováků. Tato myšlenka byla postavena na základě marxisticko-leninského učení a teorie národnostní otázky v socialistické revoluci (Chovanec, 1989: 84). Podle této teorie je příčinou nerovnoprávného vztahu Čechů a Slováků zaostávání Slovenska v rozvoji výrobních sil, průmyslu, zemědělské výroby, výstavbě škol a rozvoji národní kultury. Vyřešením národnostního problému je tak zastavení zaostávání, kterého se dosáhne tím, že budou vytvořeny podmínky pro hospodářský, kulturní a sociální život jak Čechů, tak Slováků (Plevza, 1979: 225).

Ústava 9. května nastavila asymetrický model řešení národnostní otázky v Československu. Tato asymetrie spočívala v tom, že ústně byla uznána rovnoprávnost obou etnik, avšak institucionálně nemělo toto tvrzení žádnou podporu. Dalším projevem asymetrie bylo uznání existence slovenského národa, na druhé straně ale této tezi neodpovídalo jeho postavení a kompetence, což vedlo k omezování výkonu národní suverenity. Takto ústavně vymezené postavení Slováků v rámci republiky neumožňovalo jejich právo na seberealizaci (Chovanec, 1989: 80-82). Ústavou z roku 1948 došlo ještě k větší centralizaci, která nevytvářela dobré podmínky pro harmonický rozvoj a soužití Slováků a Čechů a dá se říci, že byla důvodem vzájemných neshod až do federalizace roku 1968.

V této chvíli je zároveň třeba zmínit výčet důvodů, proč se KSČ rozhodla neřešit otázky (problémy) česko-slovenského státoprávního poměru a rovnoprávnosti formou federalizace v ústavě z roku 1948. Jaroslav Chovanec vidí příčinu v tom, že český národ si vůči slovenské straně nevybudoval dostatečnou důvěru a neustále ji podezříval ze snah o separaci (Chovanec, 1989: 82). Další příčinou je i vývoj politické situace – doktrínou vítěze voleb z roku 1946 (KSČ) byla pevná centralizace, což je v přímém rozporu s pojetím federalismu. V potaz musíme brát i cílenou kampaň KSČ, která vykonstruovala

falešné spiknutí DS s bývalými představiteli HSL'S s cílem separace Slovenska. Tímto taktickým tahem vytvořila o Slovensku povědomí nedůvěryhodného partnera, čímž se podařilo odsunout otázku federalizace (Rychlík, 1998: 97-98). Řešení národnostní otázky bylo v roce 1948 příliš podceněno a nakonec převážilo přesvědčení, že národnostní problémy jde řešit ekonomickým, kulturní a sociálním vyrovnáním Slovenska s českými zeměmi.

Po únoru 1948 přešla veškerá státní moc z parlamentu a vlády na ÚV KSČ. Tato skutečnost měla za následek definitivní zlikvidování KSS jako samostatného subjektu. Situace byla vyřešena tak, že členové KSS byli kooptováni do KSČ, avšak program českých komunistů se nezměnil. Sjednocování bylo vysvětlováno jako prohloubení principu demokratického centralismu⁵³. Tento krok měl veliký vliv na povahu česko-slovenských vztahů, neboť sloučením stran a pokračováním politiky KSČ se téměř zcela vytrácí politická síla, která by zastupovala, byť omezeně, slovenské zájmy a požadavky na udělení autonomie. Komunisté zrušili země a tím i zemské národní výbory, místo nichž zavedli kraje, jež byly podřízené přímo vládě, na Slovensku Sboru pověřenců. SNR v tomto období už téměř nezasedala. Rovněž personální otázky se nejdříve staly součástí pravomocí pověřenectva, později vedení KSS a nakonec i o této otázce rozhodovalo vedení ÚV KSČ (Rychlík, 1998: 124-129).

K dalšímu konfliktu došlo v otázce kompetencí rezortu vnitra. To na sebe přebralo některé pravomoci náležící Sboru pověřenců. Ještě v roce 1949 pověřenectvo obhajovalo své kompetence, ale už roku 1952 docházelo k novým reorganizacím potvrzeným zákonem z roku 1954, podle kterého vláda získala právo pouhým nařízením zřizovat či rušit na území celého státu okresy. Národní výbory na Slovensku byly prostřednictvím Sboru pověřenců podřízeny přímo vládě, což v praktické politice znamenalo, že z jakéhokoliv rozhodnutí Národních výborů (NV) bylo možné odvolání do Prahy (Rychlík, 1998: 132-133).

⁵³ Princip demokratického centralismu je založen na přísné disciplíně uvnitř strany a striktním podřízením nižších stranických orgánů vyšším, a to pyramidově odshora dolů. Veškerá diskuze byla omezena učením marxismu-leninismu a bylo vyloučeno, aby nerespektovala příkazy moskevského centra Kominterny, které bylo na vrcholky pyramidy (Hloušek, Kopeček; 2010: 56).

Za jednu z nejdůležitějších štěpných linií česko-slovenského soužití považuji politické procesy proti údajným buržoazním nacionalistům na Slovensku, které se uskutečnily na jaře 1954. Boj proti tzv. buržoaznímu nacionalismu v KSS byl provázen kampaněmi, které především v mysli českého člověka upevňovaly falešné obavy vyplývající ze strany neexistujícího slovenského separatismu, který měl hrozit především z KSS. Na slovenské straně vyvolávaly tyto procesy nespokojenost a komplexy národního sebevědomí, které později vážně deformovaly proces formování socialistických vztahů mezi Čechy a Slováky a skutečného vlastenectví (Plevza, 1979: 227). Likvidace všech hlasů, které volaly po posílení pravomocí slovenských orgánů, vedly k absolutnímu vymýcení protistátních aktivit. Osobně jsem ale toho názoru, že represe komunistické strany byly namířeny vůči veškerým formám kritiky, bez ohledu na státní příslušnost.

K přehodnocení těchto procesů s tzv. buržoazními nacionalisty⁵⁴ došlo v souvislosti s pádem kultu osobnosti⁵⁵ roku 1956. Od roku 1956 proto politici vyvíjeli snahu o nápravu politických procesů z první poloviny 50. let. V důsledku tohoto společensko-politického pohybu došlo ke změně V. kapitoly Ústavy 9. května zakotvující postavení a působnost slovenských národních orgánů. Roku 1956 došlo k přijetí zákona, který upravoval postavení slovenských národních orgánů pozitivním způsobem, tedy směrem k decentralizaci (Chovanec, 1989: 87-88). Ta byla provedena rozšířením zákonodárné moci, tím také zodpovědnosti SNR a přesunutím některých kompetencí z ministerstev na pověřenectva. Tento ústupek ze strany pražského

⁵⁴ Jednou z obětí tzv. buržoazního nacionalismu byl Vladimír Klementis. Jeho hlavním zločinem byl jeho postoj v roce 1939, kdy vyjádřil své výhrady k sovětsko-německému paktu a k charakteristice války mezi Německem a západními spojenci jako oboustranně imperialistické, za což byl tehdy vyloučen z KSČ. Další obětí byl Gustav Husák obviněný například z toho, že za slovenského státu nepracoval mezi mládeží, jak mu bylo nařízeno, za pomoc slovenské buržoazii při přípravě povstání či za to, že se po válce výrazně nezapojoval do budování socialismu. Laco Novomeský byl obviněn za jeho názory a postoje před válkou, během ní i po ní. Dalšími oběťmi jsou například Ladislav Holdoš, Daniel Okáli, Rudolf Slánský a mnoho dalších. Obvinění byli zatčeni, podrobena výslechu a zkonstruovanému procesu. Jeho znakem bylo, že o vině rozhodovalo vedení strany. Nutno podotknout, že mezi obviněnými se později objevili i ti (Theodor Baláž), kteří původně proti buržoazním nacionalistům shromažďovali kompromitující materiály. Udělené tresty se lišily, jednalo se o udělení vazby, v případě Slánského i o trest smrti (Rychlík, 1998: 146-169).

⁵⁵ Roku 1956 vystoupil 1. tajemník ÚV KSSS Nikita Chruščov s projevem, v němž ostře kritizoval Stalina a jeho kult osobnosti.

vedení byl odůvodněn společenskou proměnou, kterou Slovensko v důsledku socialistické výstavby prošlo a výsledků, které se mu podařilo dosáhnout (Gosiorovský, 1979: 153-154).

Hlavním cílem ústavního zákona z roku 1956 bylo odstranit nebo alespoň zmírnit napětí česko-slovenských vztahů a nespokojenost postavení Slovenska a Slováků v Československu. Podle Viliama Plevzy však v praxi zákon nesplnil ani jeden z účelů. Ba naopak, díky ekonomické prosperitě se vládě podařilo odsunout slovenské orgány z rozhodování a výkonu moci, čímž došlo k posílení centralizačních tendencí. Na vývoji společnosti 50. let je jasně vidět, že komunistické špičky neměly jasný program, který by plánoval kromě socialistického státu také socialistickou společnost (Plevza, 1979: 233-234).

Ke změně česko-slovenských vztahů dochází v oblasti hospodářství. I po roce 1948 putovaly na slovenskou část rozsáhlé investice s cílem vybudovat těžký průmysl. Komunisté na ekonomickou prosperitu kladli veliký důraz a to z toho důvodu, že podle marxisticko-leninského učení by tímto způsobem dosáhli vyřešení „slovenské otázky“. Díky rozsáhlým investicím do slovenského průmyslu roste životní úroveň Slováků, což eliminuje některé spory z předchozích etap česko-slovenského (Rychlík, 1998: 135-146).

V souvislosti s hospodářskou otázkou je nutné zmínit postoje a názory české společnosti. V období 50. let dochází k její radikalizaci. Příčinou je realizace měnové reformy, která společnost připravila o většinu úspor. Měnová reforma byla v českých zemích doprovázena řadou stávek např. v ostravských dolech, Třineckých železárnách, Motocyklových závodech ve Strakoniciích a ČKD Praha-Vysočany. Největší protestní akce se uskutečnila v plzeňské škodovce, kde během výměny peněz došlo k zatýkání, propouštění ze zaměstnání a v některých případech dokonce k vysídlení či umístění do táborů nucených prací (Škňouřil, 2003). Měnová reforma, měla velký existenciální dopad na občany, jejichž životní úroveň klesla. Trnem v oku české společnosti se proto staly i rozsáhlé vklady, které byly na úkor Čechů investovány do slovenského hospodářství.

4.4 VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY V 60. LETECH

Období 1960-1968 je typické pokračováním asymetrického modelu řešení národnostní otázky. K jeho opětovné kodifikaci došlo přijetím Ústavy ČSSR roku 1960. Vzájemný vztah Čechů a Slováků byl oslaben odbouráním všech pravomocí slovenských národních orgánů a zrušením jejich výkonných orgánů. Tehdejší nastavení systému mělo za následek to, že Slováci nemohli disponovat kompetencemi ke správě jednotlivých odvětví národního hospodářství (Chovanec, 1989: 88). Nová ústava rušila zvláštní postavení Slovenska a to tím, že již nepočítala se Sborem pověřenců jako kolektivním orgánem. Dosavadní pověřenectva měly nahradit komise SNR, jejichž počet poslanců rovněž poklesl. Pro zachování „dobrých“ vztahů se slovenskou částí se na autodestrukci slovenských národních orgánů měli podílet slovenské orgány. Jak Jan Rychlík poznamenává, je těžké zjistit nálady a názory lidí na tehdejší politické dění, neboť ti, co nesouhlasili, svůj názor vyjádřit nemohli (Rychlík, 1998: 181-182).

Rok 1960 byl potvrzením vedoucí role komunistické strany. Veškeré ústavní instituce byly této straně podřízeny a využívány k uskutečňování vůle rozhodnutí komunistického vedení a k šíření komunistické propagandy. Stejný osud potkal i další instituce jakou jsou například společenské a zájmové organizace. Jejich počet byl omezen a novou funkcí se stala realizace politiky komunistů. Kulturní zařízení, jejichž počet se sice rozšířil, trpěly ztrátou svobody slova a omezování umělecké tvorby (Kaplan, 2002: 93).

Neexistence svobodné občanské společnosti a omezování svobody projevu měly za následek to, že na úrovni občanů nedocházelo k žádným pokusům a veřejným diskuzím o nápravu česko-slovenských vztahů. Rovněž na úrovni elit byla tato otázka méně diskutovanou a její řešení příslušelo pouze členům komunistické strany, v tomto případě členům KSS se členy KSČ. Zde je třeba podotknout, že politické procesy s odpůrci režimu a lidmi, kteří prosazovali větší autonomii slovenských národních orgánů rokem 1956 neskončily. I nadále pokračovaly, pouze s mírnější formou trestů. Tento

způsob perzekuce byl natolik odstrašujícím, že hlasy volající po reformě byly velice vzácné.

Jako jediný způsob řešení, který komunisté využívali pro řešení národnostní otázky v Československu, lze považovat ekonomické vyrovnání českých zemí a Slovenska⁵⁶. Zmíněný způsob napravení česko-slovenských vztahů vycházel z leninského učení o národnostní otázce. Myšlenka socialismu se ale kromě ekonomiky opírala i o demokratickou organizaci státu, kterou Československo postrádalo (Gosiorovský, 1979: 154).

Od počátku 60. let sílil odpor vůči pražskému centralismu i uvnitř KSS. Slovenská část KSČ tvořila spolu s ekonomy a spisovateli jednu z hlavních sil opozice. Rozdíl mezi českou a slovenskou částí opozice byl v cílech, o které usilovaly. Česká inteligence požadovala demokratizaci a zavedení tržního hospodářství, zatímco slovenská opozice usilovala o uznání rovnoprávnosti a uzákonění federace (Čapka, 2000: 31). Na sílící projevy nespokojenosti jak z řad inteligence a spisovatelů, tak z řad stranických kolegů reagoval prezident A. Novotný ve svém projevu v Košicích. V něm přešel do protiútoků svou argumentací, že jakékoliv projevy nespokojenosti jdou proti socialismu. Zároveň odmítal požadavek revize ústavy z roku 1960 ve prospěch rozšíření kompetencí slovenských národních orgánů. Novotného cílem bylo sblížení Čechů a Slováků jiným způsobem než je federace a to například dvoujazyčným televizním vysíláním či smíšenými sňatky. Novotného projev vyvolal v obou částech Československa zcela odlišné reakce. Zatímco českou veřejnost projev příliš nezajímal a prošla jej bez povšimnutí, na slovenské straně vyvolal velikou nevoli. Nejčastější výtkou byla Novotného implicitní představa o postupném splynutí obou národů, která je ztotožňována s ideou čechoslovakismu (Rychlík, 1998: 195-196).

Velká míra ambivalence je patrná i na smýšlení českých a slovenských intelektuálů. K jeho projevům dochází během IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, který se sešel ve dnech 27.-29.6.1967 (Rychlík,

⁵⁶ K ekonomickému vyrovnání mělo dojít masivními investicemi do industrializace Slovenska. Na základě centrálního plánování došlo k vypracování dvouletého plánu, který určil výši investiční částky na 22,14 mld. Kčs, tedy 31,6 % celostátních investic, z toho 6,8 mld. Kčs na rozvojové potřeby průmyslu a řemesel, což bylo 26,79 % z celkových investic státu do průmyslu (Rychlík, 1998: 137).

1998: 210). Čeští spisovatelé zde otevřeně vystoupili proti diktatuře prezidenta A. Novotného a žádali svobodu slova a tvorby bez zásahů moci. Nikdo ze slovenských spisovatelů nepodpořil české požadavky svobodného projevu, což ukazuje rozdílné priority českých a slovenských zástupců (Rychlík, 1998: 210-212). Podle Vladimíra Mináče některým slovenským spisovatelům vadilo, že čeští kolegové mluví o vztazích Čechů, přičemž se z jejich úvah vytrácí právě Slováci (Mináč, cit. dle Rychlík, 1998: 212).

Období národnostního vývoje v letech 1960-1968 je potvrzením snahy KSČ řešit „slovenskou otázku“ typicky komunisticky, tedy třídně. Novotný věřil, že v případě, že se Slovensko třídně vyrovná českým zemím, dojde k odstranění konfliktních linií a odstranění slovenských požadavků na udělení autonomie. Novým fenoménem tohoto období byla Novotného snaha o zlepšení vztahu v mediální sféře, tedy to, že vysílání bude česko-slovenské, čímž dojde k utužení vzájemnosti. Dalším konceptem sblížení Čechů a Slováků, byly smíšené sňatky. Novotného politika a snaha o vytvoření jednotného národa byla krokem zpět, proti čemuž se ohrazovali Slováci. Rok 1968 byl však pro Slováky velkým mezníkem jejich politických snah a požadavků – po padesátileté snaze získala slovenská část status federální jednotky.

5 ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA – OBDOBÍ „FEDERACE“ 1968-1989

5.1 ROK 1968 A FEDERALIZACE

Ústava z roku 1960 stvrdila proces budování socialismu v Československu. Mimo to uzákonila vedoucí roli komunistické strany a posílila centralizovaný model státu. I přes perzekuce separatistických snah však byla myšlenka slovenské autonomie natolik silnou, že se jí roku 1968 podařilo naplnit a to v podobě federalizace⁵⁷ republiky. Rok 1968 byl zlomovým rokem v historii společného státu Čechů a Slováků. Byl to rok plný jak českých, tak slovenských nadějí⁵⁸, stejně jako rok plný zklamání, které později vedlo k pasivitě a nezájmu o politiku velké části veřejnosti. I v období let 1968-1992 můžeme identifikovat řadu rozdílných názorů Slováků a Čechů. Jedním takovým je už samotné pojetí a chápání roku 1968.

Pro vysvětlení roku 1968 a charakteru vzájemných vztahů Čechů a Slováků v období 1968-1992 je nutné zmínit poměry, které panovaly ve společnosti před Pražským jarem, do cirká poloviny 60. let. V této době sílí opozice proti diktátorskému režimu Novotného a to nejen ve společnosti, ale také uvnitř komunistické strany, v rámci níž se vymezovalo reformátorské křídlo, kterému byly Novotného snahy o prohlubující se centralizaci překážkou. K veřejnému vystoupení proti Novotnému došlo v říjnu 1967, kdy jako hlavní kritik vystoupil vůdce KSS Alexandr Dubček. Jestliže ještě v září bylo reálné umlčet a odstranit skupiny intelektuálů žádající společenské i politické změny, po zasedání strany v říjnu a vzniku reformátorské frakce, už to bylo nemožné (Kaplan, 1993: 7-10).

Jednou z nejsložitějších otázek týkajících se reforem roku 1968 bylo řešení státoprávních vztahů českého a slovenského národa na principu rovnoprávnosti mezi dvěma nestejně velkými a silnými celky. Sílící slovenský proces národního sebeuvědomění a částečná liberalizace 2. poloviny 60. let

⁵⁷ Na základě usnesení Národního shromáždění ČSSR byl 27.10.1968 přijat ústavní zákon o československé federaci. Zákon formálně stvrzoval existenci federálního státu skládajícího se z dvou rovnoprávných národů, Čechů a Slováků (Čl. 1 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., Ústavní zákon o československé federaci, ve znění pozdějších předpisů).

⁵⁸ Rok 1968 byl pro Čechy nadějí v demokratizaci systému a získání svobody, Slováci doufali v národní uznání v podobě federace.

umožnily Slovenské národní radě v březnu 1968 artikulovat požadavky na federalizaci státu. Zde je třeba podotknout, že s tímto požadavkem se neztotožňovala česká strana, pro niž nebyla vlastní státnost primárním cílem tehdejší doby. I přesto se však jak čeští, tak slovenští zástupci na konferenci ve Smolenicích přihlásili k myšlence federace (Žatkuliak, 1994: 174).

Jednou z prvních štěpných linií období 1968-1992, jsou rozdílné názory na reformy a vývoj společnosti roku 1968. Zatímco v českých zemích se veřejná diskuze týkala procesu demokratizace, na slovenské straně stála v popředí zájmu otázka postavení Slovenska v Československu. Příležitost prosadit slovenský zájem o federativní uspořádání republiky přišel v souvislosti s pádem Novotného režimu. Hlavní silou v tomto procesu se stala Slovenská národní rada, která se odvolávala na existenci Košického vládního programu (Rychlík, 1998: 213-220).

Tento spor se částečně promítal i do diskuzí o podobě nové federativní ústavy. V českém prostředí se myšlenka federalizace prosazovala obtížně. Aby došlo k napravení chyb asymetricky nastaveného uspořádání z předchozích let, byl vystaven akční plán postavený na zásadě rovnoprávnosti a revizi postavení slovenských národních orgánů (Plevza, 1979: 256). Na konkrétní podobě legislativního návrhu federace se od dubna podílelo vedení KSS za spolupráce SNR.

Už během procesu vytváření legislativního návrhu se ze slovenské strany ozývaly výtky a projevy zklamání způsobené českou pasivitou a neochotou⁵⁹ podílet se na podobě nového státoprávního uspořádání. Příčinou nedorozumění se stává odlišný zájem obou společností, kdy Češi stavěli na první místo rozvoj demokratizace a rovnoprávnost obou národů až na poslední, kdežto Slováci ji měli na místě prvním. Rozdíly panovaly i v mediální sféře, kdy se české sdělovací prostředky zmiňovaly o federalizaci pouze okrajově (Kaplan, 1993: 19).

Z výše uvedeného vyplývá, že rozdílné názory na federalizaci Československa se staly konfliktní linií a poškozují vzájemné vztahy. Češi na

⁵⁹ Podle výsledků průzkumů veřejného mínění v českých zemích souhlasilo s federací 52 % dotázaných, na Slovensku to bylo 79 %. V Praze mělo zájem o federaci pouze 5 % občanů a v Bratislavě 95 % (Kaplan, 1994: 19).

nové podobě uspořádání neměli žádný zájem a neplynuly pro ně žádné výhody. U české veřejnosti je patrná absence jakéhokoliv porozumění pro slovenský požadavek a absence jakékoliv snahy toto úsilí o přeměnu pochopit.

Zlomem v chápání pasivně smýšlející české veřejnosti byl způsob řešení ekonomické stránky federalizace. U starší generace převažoval názor, že rozdělením na dvě federální republiky dojde k prodražení státní správy. Mimo to, ale vyšlo najevo, že slovenské představy o ekonomické stránce federativního uspořádání spočívaly na předpokladu, že každá z republik by si spravovala všechny věci týkající se ekonomické oblasti sama a ty, na které nestačí, by přenechaly federálním orgánům (Rychlík, 1998: 230-232). Tento způsob vyrovnání však měl za následek oživení stereotypů, které ovlivňovaly vztah Čechů se Slováky po celé období společného státu, tedy oživení sporu o to, kdo na koho doplácí.

Ekonomické vyrovnání a problematika rozpočtu se stala hlavním předmětem neshod mezi českými a slovenskými představami o podobě nové federace. Slovenské představy spočívaly v existenci dvou národních rozpočtů, kam by byly podle potřeby přesouvány finance z federálního shromáždění. Tato koncepce však pro českou stranu byla neakceptovatelná. Její vize byla taková, že buď bude jeden stát fungující na tradičním přesunu financí, nebo dva federální státy s vlastními rozpočty (Rychlík, 1998: 246).

Podmínky, na nichž se Slováci snažili postavit federativní svazek, zapříčinily v české společnosti mnohé úvahy nad tím, jestli vůbec mají české země nějaký zájem na pokračování existence společného státu se Slováky. Myšlenka na rozpad Československa však byla na konci 60. let příliš radikální, a tak nedošlo k žádné její hlubší analýze ani snaze ji realizovat.

Další výtky, které se objevovaly z české strany, se týkaly přílišného zaměření Slovenska na proces transformace ve federaci místo toho, aby podpořili demokratizační vývoj. Stejně názory jako slovenské a české elity sdílela i slovenská a česká veřejnost. I přes rozdílné vnímání a chápání se ale pro federaci nakonec vyslovily ÚV KSČ, vláda, vedení společenských organizací, všechny krajské konference KSČ a nikdo z významných komunistických představitelů nevystoupil proti (Kaplan, 1993: 19).

Na vypracování nového ústavního textu se podíleli jak čeští, tak slovenští zástupci. Návrhy jednotlivých stran se často lišily, především v oblasti kompetencí federálních a národních orgánů. Jelikož se nová federace měla skládat z dvou odlišných celků, slovenská strana kladla velký důraz na to, aby se v ústavním textu objevila doložka o zákazu majorizace (Rychlík, 1998: 244-246), čímž by se předešlo mnohým sporům, které zatěžovaly česko-slovenské vztahy do roku 1968, tedy to, že o otázkách týkajících se Slovenska je rozhodováno v Praze. Naopak česká strana byla zastáncem co největší míry pravomocí ve prospěch federálních orgánů.

Veškeré reformní snahy a politika uvolňování byly zmařeny sovětskou vojenskou okupací v srpnu 1968. Nutno podotknout, že intervenční vojska byla přijata jak českou, tak slovenskou společností pasivně a odmítavě. Vhodným vyjádřením tohoto postoje je heslo „Nezkřivte jim ani vlas, nepodejte ani kapku vody“ (Macek a kol., 1990: 293-294). Rozdílné názory na okupaci však panovaly na úrovni elit, v rámci komunistické strany⁶⁰. O politickém směřování Československa po srpnu 1968 rozhodla moskevská jednání⁶¹ se sovětským vedením, kterého se zúčastnila československá delegace (Plevza, 1979: 321). Na základě výsledků těchto neveřejných jednání mělo dojít k obnovení komunistické moci, jakožto hybné síly české a slovenské společnosti.

V souvislosti s rokem 1968 je třeba zmínit oživení stereotypu o slovenské zradě. Zhoršení vztahů mezi Čechy a Slováky bylo zapříčiněno vývojem po roce 1968. Protože se požadavky ze strany Slovenska netýkaly provádění komunistické politiky a kritiky KSČ, politické represe po roce 1968 postihly české země mnohem více a celkové napětí spojené s obdobím normalizace nebylo na Slovensku tak vyhrcované. Tento nerovný přístup ke dvěma částem společného státu v české veřejnosti vzbudil pocit nespravedlnosti a umocnil prohloubení česko-slovenských sporů.

⁶⁰ Zatímco reformní komunisté (Dubček, Černík, Kriegl, Špaček, Smrkovský) odsoudili sovětskou intervenci, konzervativní členové (Bířak, Koldera, Riga, Švěstka) byli ti, kteří v tajném dopise z 3.8.1968 požádali o vojenskou intervenci (Rychlík, 1998: 249).

⁶¹ Moskevská jednání se konala ve dnech 23.-26.8.1968 (Plevza, 1979: 321). Na délce trvání těchto jednání je vidět, že již od začátku se počítalo s tím, že záležitost federativního uspořádání Československa bude pouze formálním příslibem, zatímco v praxi bude i nadále uplatňována politika centralizace.

Moskevská jednání do čela politiky postavila Gustava Husáka, bývalého politického vězně, jehož novým úkolem se stalo řešení „slovenské otázky“. Jeho způsob řešení (ve skutečnosti výsledek moskevských jednání) zapříčinil vznik nových sporů a konfliktů ovlivňujících česko-slovenské vztahy. Důvodem toho, je rozhodnutí o anulování XIV. sjezdu KSČ⁶². Tímto jednáním G. Husák v českém povědomí posílil starý stereotyp o tom, že Slováci Čechům vrážejí „núž do zad“. I přes výše uvedený spor však došlo ke jmenování G. Husáka generálním tajemníkem ÚV KSS a tím tak k realizaci předem domluvené politiky určené během jednání v Moskvě (Rychlík, 1998: 248-257).

Konfliktní linie mezi Čechy a Slováky vytvořená Husákovou politikou měla být vyřešena uskutečněním již dlouho plánované federalizace. Ta totiž měla u slovenského obyvatelstva vytvořit iluzi toho, že reformní požadavky byly alespoň z části naplněny. V českých zemích mělo dojít ke vzbuzení důvěry ve Slováky a potvrzení toho, že chtějí zůstat ve státním celku s Čechy (Rychlík, 1998: 258). Jednání o přípravě federace byly zahájeny v září 1968. Hlavními tématy se stalo vymezení kompetencí národních a federálních orgánů a slovenská pojistka v podobě zákazu majorizace.

Ani nastolení federace však nepřineslo řešení konfliktních vztahů mezi Čechy a Slováky. Jednání byla totiž doprovázena mnohými neshodami ohledně funkcí a pravomocí jednotlivých orgánů. Dalším předmětem sporů bylo personální obsazení jednotlivých funkcí, konkrétně post předsedy federálního shromáždění, kdy G. Husák požadoval, aby ho zastával Slovák. Cílem federativního uspořádání bylo vyřešit konflikty a rozpory mezi Čechy a Slováky. Problémy, které měla vyřešit, však nahradila problémy jinými.

5.2 OBDOBÍ NORMALIZACE A NÁSLEDNÝ PÁD KOMUNISTICKÉ MOCI V ČESKOSLOVENSKU

Srpnové události a moskevský tlak na přední komunistické funkcionáře v čele s Gustavem Husákem vedl k zastavení procesu

⁶² Jednalo se o mimořádný sjezd, který odsoudil invazi, schválil polednový reformní proces a v svolání ke slovenským komunistům a slovenské veřejnosti potvrdil provedení federalizace. Zároveň zvolil nový ústřední výbor, předsednictvo a ústřední kontrolní a revizní komisy (Rychlík, 1998: 250).

demokratizace a návratu k poměrům před Pražským jarem a začátkem „uvolňování“. V rámci komunistické strany se do vedení dostali představitelé konzervativní linie, jejichž cílem bylo tzv. salámovou metodou⁶³ postupně okrájet všechny vydobyté svobody.

I v období normalizace a v průběhu 80. letech lze mezi Čechy a Slováky identifikovat rozpory, především v oblasti státní politiky, na úrovni elit. Jedním z takových sporů je „boj“ o křeslo předsedy parlamentu, který vypukl už na konci roku 1968. Tato politická šarvátka měla rovněž národnostní podtext, neboť předseda Smrkovský, Čech, měl být na Husákovu přání nahrazen Slovákem (Mencl a kol., 1993: 41-42). Česká a slovenská veřejnost v té době byla ovlivňována médii, které na Slovensku rozšiřovaly mínění, že Češi se opět Slovákům snaží zabránit uplatnění požadavků, které jim náleží. Dochází tak k dalšímu prohloubení propasti mezi Čechy a Slováky (Kaplan, 1993: 78). Vzrůstající opozice v řadách společnosti měla za následek rozsáhlé čistky v mediální sféře a zpřísnění cenzury.

Vrcholem demonstrací a projevů nespokojenosti česko-slovenské veřejnosti byly manifestace a výtržnosti, které následovaly po výhře českých hokejistů nad sovětským týmem na mistrovství světa ve Švédsku. Nezvládnutí situace politickými špičkami vedlo k odvolání A. Dubčeka z postu tajemníka ÚV KSČ. Na jeho místo byl dosazen G. Husák, realizátor moskevské politiky. Tento akt byl definitivním pohřbením demokratizačního procesu Pražského jara. Politika normalizace byla návratem k sovětskému modelu socialismu, tedy neomezeného monopolu strany, čehož mělo být dosaženo postupným omezováním pravomocí ve prospěch KSČ. Nová „normalizační“ politika vedla k naprostému odcizení politiky od veřejnosti⁶⁴ (Rychlík, 1998: 276-278).

Jak bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, federativní zřízení, tak dlouho požadované Slovenskem, sebou přineslo nové problémy a příčiny sporů

⁶³ Salámová metoda je označení pro taktiku, která se používá ve snaze dosáhnout složitých či těžko prosaditelných cílů. Během tohoto postupu dojde k rozdělení požadavků, které jsou pak prosazovány postupně.

⁶⁴ S postupným odcizením společnosti od politické oblasti souvisel i vzrůstající nezájem o federaci. Zatímco v červenci 1968 bylo pro federaci na Slovensku 63 % a v Čechách (bez Moravy a Slezska) 42 % dotázaných, v dubnu 1969 již 46 % vyčkávalo se svým názorem. Asi 30 % respondentů v Čechách a 34 % na Slovensku byla otázka realizace federace lhostejná (Žatkuliak cit. dle Rychlík, 1998: 278).

mezi Čechy a Slováky. Slovenská nespokojenost pramenila v nesplnění hlavních požadavků, jimiž bylo zviditelnění Slovenska ve světě⁶⁵ a rozhodování si o svých záležitostech. Češi ve federaci neviděli žádný přínos a chápali ji pouze jako zástup slovenských úředníků na federálních ministerstvech a přesun prostředků z federálního rozpočtu na Slovensko. Svou tradici odvozovali z historie československé státnosti z roku 1918, proto byli zastánci navrácení se k unitárnímu státu s jednou vládou a parlamentem.

Další příčinou sporu byla lokalizace národních a federálních orgánů v rámci republik. Zatímco národní orgány měly sídlo v hlavních městech federativních republik (Praha, Bratislava), za sídlo federálních orgánů byla zvolena Praha. Tato volba ve Slovácích opět vyvolala vzpomínky na předválečné Československo, kdy o „všem důležitém“ rozhodoval někdo cizí – pražské centrum.

Následný vývoj ukázal, že tyto obavy nebyly zcela neoprávněné. Postupným omezováním pravomocí národních vlád došlo k jejich úplnému podřízení vládě federální (Žatkuliak cit. dle Rychlík, 1998: 283), která byla řízena KSČ. Takové rozložení moci přivedlo některé politiky⁶⁶ k zamyšlení nad významem federativního uspořádání a nad tím, zdali by nebylo výhodnější vrátit se k unitárnímu státu. Takové myšlenky však nenašly podporu. K posílení centralizace došlo roku 1970 revizí ústavného zákona o federaci, která byla potvrzením nadřazenosti federálních orgánů a monopolu komunistické strany (Rychlík, 1998: 282-287).

I v období 70. a 80. let lze mezi českou a slovenskou veřejností pozorovat rozdíly. Přesto, že oficiální politika označila „slovenskou otázku“ za vyřešenou i nadále byly patrné neshody mezi Čechy a Slováky. Tento vzájemný nesoulad byl produktem komunistické politiky uskutečňované po roce 1968. Mám tak na mysli hospodářskou politiku, jejíž charakter vedl k obnovení stereotypu „kdo na koho doplácí“. V souvislosti s ekonomickým vyrovnáním Slovensko v 70. let zažilo období hospodářského rozvoje, což mělo za následek zvýšení životní úrovně. Toto ekonomické posílení bylo ale negativně

⁶⁵ Ještě v té době chápal okolní svět Československo jako stát český, přičemž adjektiva „český“ a „československý“ byly často zaměňované.

⁶⁶ Jednalo se o představitele Levého bloku, který byl současně českým nacionálním blokem.

přijímáno českou stranou, která kritizovala, že se Slovensko rozvíjí za české peníze, které podle ní byly odměnou za větší míru loajality v roce 1968. Dochází tak opět k štěpení na „my“, kteří jsme chtěli svobodu a liberalizaci, versus „oni“, kterým záleželo pouze na vlastním postavením v rámci společného státu.

Toto rozštěpení se projevilo ve vzrůstajícím opozičním hnutí. Zatímco česká opozice kritizovala vedoucí úlohu KSČ, slovenské požadavky se týkaly jasného vymezení kompetencí obou republik ve federaci. Trend postupného uvolňování patrný v polovině 80. let byl utnut jmenováním Miloše Jakeše tajemníkem ÚV KSČ. Ve snaze udržet stávající režim byla otázka česko-slovenského vztahu posouvána do pozadí a k této problematice se přistupovalo, podle slov M. Jakeše, jako k citlivé záležitosti, se kterou je lepší nehýbat (Rychlík, 1998: 300-302).

V roce 1989 už ale komunistická strana ani M. Jakeš nebyli v pozici, kdy by svým jednáním mohli jakkoliv zvrátit situaci. Oživení občanské společnosti, silná opozice a nesouhlas s komunistickým vedením mělo za následek mobilizaci širokých vrstev a uskutečnění masových demonstrací⁶⁷. V souvislosti s liberalizačním procesem⁶⁸ v Sovětském svazu, se rovněž v Československu objevily iniciativy volající po transformaci systému.

První úvahy o sjednocení opozičních sil se ale objevily až v polovině roku 1989. Na základě revolučních událostí v listopadu 1989 se formálně v české části Československa utvořilo Občanské fórum (OF) jakožto politická reprezentace zastupující veřejnost v dialogu s komunistickou státní mocí (Suk, 1997: 7-8). Ve slovenské části vzniklo podobné uskupení s názvem Veřejnost proti násilí (VPN). I přesto, že požadavky obou hnutí byly podobné a v hlavních bodech se týkaly především demokratizace systému, u VPN se objevuje navíc požadavek demokratické federace, který v prohlášení OF

⁶⁷ Největší demonstrace probíhaly v souvislosti s památkou na Jana Palacha (leden 1989), dále u příležitosti 50. výročí uzavření českých vysokých škol nacisty v listopadu 1989.

⁶⁸ V roce 1985 se do čela SSSR postavil M. Gorbačov, který zahájil proces demokratizace. Jeho program na ekonomickou přestavbu, známý jako perestrojka, a otevřenost a transparentnost ve všech institucích vlády, známá jako glasnosť, se staly základními principy reformy komunistické strany a později vedly k rozpadu Sovětského svazu (Leichtová, 2011/2012).

nenajdeme⁶⁹ (Suk, 1997: 75-76). Další vývoj česko-slovenských vztahů byl nasměrován jednáními mezi OF a VPN, které se uskutečnily na konci listopadu 1989. Obě uskupení se prohlásila za zástupce české a slovenské veřejnosti. Společným cílem OF a VPN bylo vytvoření demokratické federace založené na harmonickém soužití Čechů, Slováků a dalších národů a národností (Suk, 1997: 91).

Už jednání ohledně obsazování jednotlivých politických postů ale ukázala, že dosažení kompromisů mezi českými a slovenskými politickými představiteli nebude jednoduché (Rychlík, 1998: 306-307). I přesto, že OF a VPN měly společné cíle a sdílely podobný názor na formu uspořádání Československa po roce 1989, byly to právě odstředivé síly uvnitř těchto hnutí, později odštěpené a utvořivší vlastní politické strany, které se nejvíce podílely na polistopadovém vývoji a podobě česko-slovenského soustátí.

Rok 1989 se stal zlomovým rokem v historii česko-slovenské společnosti. Byl to rok, kdy se Češi a Slováci, společně, dokázali postavit komunistické nadvládě a prosadit svobodu. Byl to rok, kdy zřejmě naposledy Češi a Slováci našli společný cíl, kterého se společnými aktivitami snažili dosáhnout. Další vývoj společného česko-slovenského státu skvěle vystihl Milan Šimečka větou „ Jistě, až nás přejde euforie, bude se nutně ve vytoužené pluralitě zkoumat naše dosud bídně vedené soustátí. Slovensko s nabytým sebevědomím bude chtít vystoupit ze stínu Čechů.“ (Šimečka cit. dle Rychlík, 1998: 307).

⁶⁹ Pro obě hnutí byl volební triumf z roku 1990 zároveň předzvěstí rozpadu, OF i VPN byly totiž tvořeny řadou nesourodých osobností a myšlenkových proudů (hnutí sdružovala jak konzervativní, liberální, tak i socialisticky orientované přívržence), které se později dostaly do vzájemného střetu (Strašíková, 2010).

6 POSTUPNÝ ROZKLAD ČESKOSLOVENSKÉ FEDERACE

Období po listopadu 1989 je označováno jako krátký čas, kdy Češi a Slováci zastávali jednotný postoj – nechuť vůči komunistickému nedemokratickému režimu⁷⁰. Po volbách v roce 1990 ale tento společný jmenovatel vyprchal a začaly se řešit záležitosti, na které měli Češi a Slováci diametrálně rozdílné názory. Touto záležitostí se stalo státoprávní uspořádání obnoveného demokratického Československa a rychlost a podoba chystané ekonomické transformace a privatizace - Češi byli zastánci rychlé a radikální, kdežto Slováci postupné.

Odlišnost priorit se ve společnosti objevila v průběhu roku 1990. Zatímco v českých zemích dominovaly otázky dalšího politického vývoje, ekonomické reformy a vztah k představitelům bývalého komunistického režimu, ve slovenské části bylo prioritní otázkou postavení Slovenska v Československu (Rychlík, 1998: 310-311). Osobně jsem toho názoru, že k tomuto rozdělení společnosti došlo vlivem agitace politických elit, zvláště těch slovenských. Slováci přijali představu o Československu jako o dvoustátí, kdežto Češi i nadále chápali společný stát jako jeden stát. Tato dvě odlišná pojetí se stala základní komplikací vyjednávání politických elit.

K prvnímu vyvrcholení česko-slovenského konfliktu došlo na konci ledna 1990 v souvislosti se změnou názvu republiky⁷¹ a státního znaku. Ve slovenských požadavcích⁷² se odráželo jejich vnímání společné republiky jako volného spojení dvou států, čímž chtěli upozornit především mezinárodní společenství na slovenskou existenci v rámci Československa (Jičínský, 1993: 69-70). Neúspěchy politických jednání a absence snahy o nalezení kompromisu

⁷⁰ Nutno podotknout, že postoj slovenské a české části k období socialismu se značně lišil. Slovensko v této epoše dokončilo proces modernizace, s nímž souviselo i všeobecné zvýšení životní úrovně. Zatímco tak Slováci v tomto období hodně získali, Češi jej označovali za ztracená desetiletí. Politické represe po porážce Pražského jara postihly mnohem více české země a napětí v dobách normalizace nebylo na Slovensku tak vyhocené (Příhoda, 1993: 38).

⁷¹ Návrh na změnu názvu republiky byl přednesen V. Havlem. Podle něj se ČSSR měla přejmenovat na Československou republiku (ČSR). Proti tomu se ale ohradila SNR, která požadovala název Federace Česko-Slovensko. Spor o název republiky je označován jako pomlčková válka.

⁷² Jedním z těchto požadavků byl Čarnogurského návrh na to, aby federace neměla žádné trvalé kompetence (Slovenský denník, cit. dle Rychlík, 1998: 311).

vedla ke změnám nálad především české veřejnosti, čímž docházelo k postupnému přehodnocování vztahů ke Slovákům.

Nejvýraznější štěpící linií období 1989-1992 však bylo pojetí federace a vymezení federálních a republikových kompetencí. Nové státoprávní postavení Čechů a Slováků mělo být vymezeno novou ústavou, na které pracovalo nově zvolené Federální shromáždění⁷³ i obě národní rady. Byla to jednání⁷⁴ české a slovenské vlády, která ukázala, že české a slovenské představy o koncepci nového federativního uspořádání jsou neslučitelné v rámci jednoho společného a funkčního státu⁷⁵. K vyhocení sporů mezi českými a slovenskými elitami přispěly důsledky ekonomické reformy, které měly větší dopad na slovenské obyvatelstvo⁷⁶, které se potýkalo se strmým nárůstem nezaměstnanosti. Nacionalistická opozice (především SNS) využila špatné hospodářské úrovně na Slovensku k protičeské agitaci, čímž získala podporu velké části občanů (Rychlík, 1998: 317-322).

Ke zhoršení vzájemných vztahů a schopnosti dojít ke kompromisu dochází v souvislosti s rozpadem OF⁷⁷ a VPN⁷⁸. Tento rozpad byl způsoben různorodým složením a názorovými neshodami uvnitř obou hnutí. Každá nově odštěpená složka měla jiné priority a cíle. Zatímco české strany (KDS, ODA)

⁷³ Ve volbách v květnu 1990, kdy v českých zemích OF získalo více než 50 % všech hlasů a na Slovensku VPN získala přes jednu třetinu hlasů, se těmito stranám podařilo vytvořit federální vládu, v níž bylo zastoupeno navíc ještě Křesťansko-demokratické hnutí (Jičínský, 1993: 71).

⁷⁴ Politická jednání probíhala po celé období let 1989-1992, avšak bez shody na jednotném řešení státoprávního uspořádání. Jediným ústavním zákonem, který byl v této etapě schválen byl kompetenční zákon z 12.12.1990, který výrazně omezil pravomoci federálních orgánů (Rychlík, 1998: 321).

⁷⁵ Obě strany vycházely z naprosto odlišných filozofických východisek. Čechům šlo primárně o zachování Československa, vycházeli z jeho existence a federaci chápali jako přerozdělení kompetencí, přičemž kritériem byla funkčnost státu, což znamenalo, že některé resorty (zahraniční politika, obrana, finance) si musela ponechat a nebylo možné do nich z republik zasahovat. Slovenská strana svou koncepci na existenci dvou států, které by delegovaly určité pravomoci společným orgánům, přičemž otázka funkčnosti byla podřadná a podřízená zásadě, že o ní rozhoduje politická vůle české a slovenské vládnoucí elity stát zachovat nebo rozdělit (Rychlík, 1998: 319-320).

⁷⁶ Slováci ve svých politických požadavcích kladli velký důraz na ekonomickou oblast, kde požadovali finanční úlevy či různé formy podpory pro slovenskou ekonomiku (Měchýř, 1991: 105).

⁷⁷ K rozpadu Občanského fóra došlo 23.2.1991. Z bývalého politického hnutí vznikla pravicově zaměřená Občanskodemokratická strana (ODS) Václava Klause a středově-levicové Občanské hnutí (OH) Jiřího Dienstbiera (Rychlík, 1998: 323).

⁷⁸ Uvnitř VPN dochází ke konfliktu V. Mečiar s vedením VPN. Mečiar následně založil své vlastní politické hnutí (Hnutí za demokratické Slovensko - HZDS) a byl odvolán z postu předsedy vlády (Rychlík, 1998: 323). K rozpuštění strany došlo po volbách v roce 1992, kdy strana nepřekročila hranici pro vstup do parlamentu.

řešily otázku ekonomické reformy, strany odštěpené z VPN (KDH, SNS) se zaměřily na otázku postavení Slovenska. Z výše uvedeného tak vyplývá, že vzájemná shoda na jednotném programu byla nereálná. Ani jeden ze subjektů totiž nechtěl ustoupit se svých požadavků.

Impuls k jednání o novém směřování česko-slovenského soužití dalo jednání v Kroměříži v červnu 1991, kde se setkaly všechny parlamentní strany, které se sice shodly na zachování společného státu, ale spor o kompetence pokračoval dál. Neuskutečnitelnost⁷⁹ slovenských požadavků a neochota z nich ustoupit vedla českou vládu k přípravě krizového scénáře, který by nastal v případě rozpadu státu. Výsledkem jednání v Kroměříži byl příslib referenda, které mělo rozhodnout o osudu státu a vypracování tzv. státní smlouvy, která měla určit zásady státoprávního uspořádání (Měchýř, 1991: 107). Od roku 1991 je patrný opětovný vzrůst myšlenky na rozdělení obou států, o čemž svědčí jednotlivé návrhy, jejichž realizace byla alternativním plánem, který měl nastat v případě, že jednání mezi zástupci Čechů a Slováků selžou. I přes tyto silící tendence se ale jak české, tak slovenské strany shodovaly na tom, že v jejich zájmu je zachování federace.

Až do schůzky v Kroměříži se na vyjednávání o nové podobě Československa podíleli zástupci českých a slovenských elit. Změna nastala v souvislosti s referendem, ve kterém měli sami občané rozhodnout o uspořádání, eventuálně o rozdělení Československé federativní republiky (ČSFR). Začlenění referenda do ústavního zákona však nakonec nebylo přijato. Když se do konce roku 1991 nepodařilo dosáhnout potřebných politických dohod mezi českou a slovenskou reprezentací, bylo evidentní, že se nepodaří přijmout ani novou ústavu. Nezdarem skončila rovněž jednání předsednictev národních rad v Milovech⁸⁰ o uzavření státní smlouvy (Jičínský, 1993: 76-78). Naděje na konečné vyřešení česko-slovenských sporů se upínaly k chystaným volbám a nově určeným politickým silám, jakožto odrazu smýšlení společnosti.

⁷⁹ Neuskutečnitelnost těchto požadavků spočívala v charakteru slovenských požadavků, jejichž realizace by v praktické politice vedla ke konfederativnímu uspořádání.

⁸⁰ Jednání v Milovech se uskutečnilo ve dnech 3.- 8. 2. 1991 a účastnily se ho expertní komise ČNR a SNR a vlády České republiky, Slovenské republiky a ČSFR. Předmětem jednání byl návrh smlouvy mezi ČNR a SNR, který měl vymezit kompetence mezi republikami a určit tak výchozí pozice pro vyjednávání o nové ústavě (Rychlík, 1998: 335-336).

Nejsilnější českou stranou, která vzešla z voleb 1992 do Federálního shromáždění a národní rady se stala Občanskodemokratická strana (ODS) v čele s předsedou Václavem Klausem, se kterou v koalici kandidovala ještě malá Křesťanskodemokratická strana (KDS). Programovým cílem ODS bylo rychlé dokončení ekonomické reformy a procesu přechodu k federaci. V oblasti státoprávního uspořádání koalice zastávala názor, že buďto funkční demokracii nebo rozpad státu⁸¹. Nejsilnější stranou Slovenska se stala HZDS, která vypracovala celkem pět různých variant nového státoprávního uspořádání (od federace až po samostatnost)⁸² (Jičínský, 2003b: 65-66). I přesto, že obě vítězné strany (ODS a HZDS) spolu vytvořily koaliční vládu na federální úrovni, už první jednání zvěstovala neshody a neochotu nalézt kompromisní řešení v otázce společného a vzájemně akceptovatelného konceptu federace⁸³.

Osobně jsem toho názoru, že důvodem nenalezení vzájemného kompromisu a v konečném důsledku rozpadu společného státu, který nebyl cílem ani ODS ani HZDS, byl rozdílný politický program obou stran a hlavně osobnostní charakter hlavních aktérů jednání – V. Klause a V. Mečiaru. Mocenské aspirace hlavních stranických protagonistů, neustálený stranický systém s nestabilními stranami a celkový diletantismus, to bylo několik příčin, které dle mého názoru měly větší podíl viny na neschopnosti dojít ke kompromisním řešením než rozdílná povaha programových cílů.

V průběhu roku 1992 HZDS vypracovala návrh nové smlouvy mezi Českou a Slovenskou republikou. Představy HZDS o kompetencích obou republik v rámci ČSFR však byly v praxi nerealizovatelné a byly v rozporu s federálním pojetím státoprávního uspořádání Čechů a Slováků⁸⁴. Podle Jana

⁸¹ Občanská demokratická strana. Ustavující kongres ODS (<http://www.ods.cz/kongresy/0>, 12.4.2012).

⁸² Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko. História strany (<http://www.hzds.sk/?mod=clanky&par=strana-historia-strany&menu=41>, 12.4.2012).

⁸³ Zatímco ODS byla zastáncem funkční federace, HZDS se jasně vyslovovala pro konfederaci, v rámci které by každá z obou republik disponovala mezinárodně-právní subjektivitou (Jičínský, 2003b: 63-64).

⁸⁴ Mezi požadavky například patřilo zřízení samostatných emisních bank, jejichž existence by mohla vést k ekonomickému poškození slabšího partnera (Slovensko) a ke zvýšení inflace v České republice. Zároveň samostatné zastoupení republik v mezinárodních organizacích bylo neslučitelné s mezinárodním právem (Rychlík, 1998: 340).

Stráského⁸⁵ to byla schůzka ze 17.6.1992 (Rychlík, 1998: 314), která rozhodla o tom, že obě strany přijaly myšlenku o rozdělení státu. Definitivním stvrzením rozpadu Československé federativní republiky byla dohoda mezi HZDS a ODS z 19. června 1992 (Rychlík, 1998: 341-342).

V druhé polovině roku 1992 představitelé českých i slovenských elit řešili otázku vypsání referenda. Tehdejší průzkumy veřejného mínění ukazovaly, že v případě položení otázky „Jste pro společný stát“ by většina voličů v ČR i SR odpověděla kladně. Zde ale vyvstává otázka, zdali by výsledky referenda měly nějaký vliv na už tehdy započatý proces rozkladu. Rozložení politických sil a neochota slevit z požadavků neumožňovaly jiné řešení československého soužití, než bylo rozdělení státu. K už tak vyhocené situaci navíc přispěla otázka prezidentského kandidáta. Jediným pro českou stranu myslitelným kandidátem byl Václav Havel, proti kterému se ale postavila HZDS⁸⁶ (Rychlík, 1998: 343-344). Její kroky vyvolaly velké pobouření v řadách české veřejnosti, což vedlo k dalšímu přehodnocení československých vztahů a otázek týkajících se setrvání v jednom společném státu.

Rozklad ČSFR byl oficiálně zahájen schválením „Deklarace svrchovanosti“, kterou bylo Slovensko prohlášeno za stát slovenského národa. Po přijetí deklarace se u HZDS objevují snahy o zastavení, či alespoň zpomalení procesu rozpadu. Slovenská vláda se v té době totiž necítila na vyhlášení samostatnosti připravená a potřebovala získat čas. V té době už ale česká strana neměla zájem⁸⁷ na prodlužování existence společného československého státu. Ke konečné dohodě došlo 26. srpna, kdy bylo dohodnuto i datum zániku ČSFR (Rychlík, 1998: 344-346). 25.11.1992 poslanci Federálního shromáždění schválili Zákon o zániku federace⁸⁸ (Gál, 2003: 110).

Rok 1989 nastolil zcela nové podmínky pro vývoj československých vztahů. Vlna demokratizace umožnila vzestup lidových mas a

⁸⁵ Jan Stráský byl posledním federálním premiérem ČSFR (Rychlík, 1998: 341).

⁸⁶ Bez hlasů HZDS a SNS při zákazu majorizace nemohl být V. Havel znovuzvolen prezidentem.

⁸⁷ Česká politická pravice měla obavy z toho, že zpomalení rozpadu by vyvolalo hospodářský chaos a finanční ztráty, které by museli nést čeští daňoví poplatníci (Rychlík, 1998: 345).

⁸⁸ Rozdělení bylo uskutečněno většinou podle jednoduchých pravidel: nemovitosti byly rozděleny podle územního principu, ostatní aktiva a pasiva podle počtu obyvatel (zásada 2:1) (Lukas, 2003: 47).

prosazování jejich zájmů, což bylo během komunistické éry nemožné. Nejvýraznějším zájmem slovenské společnosti se stal požadavek získání autonomie a správy nad svým územím, požadavek doprovázející česko-slovenské vztahy po celou existenci společného státu. Slovenské nároky na rozšíření pravomocí se staly hlavním faktorem, který ovlivňoval polistopadový vývoj až do rozpadu ČSFR v roce 1992.

Ještě v roce 1991 byly úvahy nad rozdělením Československa nemístné a nikdo s tímto řešením česko-slovenských vztahů nepočítal. Politické debaty ohledně kompetenčního zákona, nové ústavy a smlouvy mezi ČR a SR však prokázaly, že zájmy Čechů a Slováků jsou v rámci jedné federace velmi neslučitelné.

Názorový obrat je rovněž pozorovatelný na úrovni široké společnosti. Zatímco v roce 1989 byla jak slovenská, tak česká veřejnost pro zachování státu, pod vlivem politických jednání a neshod došlo k obratu ve vnímání česko-slovenského soužití ve společném státě. Především v řadách české části společnosti se koncem roku 1992 čím dál častěji objevovaly názory, aby si Slovensko šlo svou cestou, když po ní tak touží. Slovenský pohled na polistopadový vývoj byl ovlivněn dopadem ekonomických reforem na společnost, v jejichž řadách se častěji ozývaly hlasy volající po srovnání výše platů s Čechy (Lukas, 2003: 39). Nicméně, ani přes tyto peripetie nelze říci, že převážná většina veřejnosti byla pro rozdělení státu.

31.12.1992 se Československo rozpadlo a přestalo existovat. I přesto, že jednání během procesu rozchodu byly velice komplikované, jednalo se o mírový rozchod. Už od roku 1989 totiž české elity zastávaly názor, že chtějí-li Slováci odtržení od českých zemí, měl by jim tento ústupek být umožněn.

7 ČESKOSLOVENSKÉ VZTAHY PO ROCE 1993

K 1.1.1993 se na mapě střední Evropy objevily na místo jednoho československého státu dvě republiky – Česká republika a Slovenská republika. Jejich vznik byl výsledkem několikaměsíčních jednání mezi politickými reprezentacemi českého a slovenského národa. Rozpad ČSFR byl sjednán mírovou cestou. Toto bezkonfliktní rozdělení mnohonárodnostního státu mělo vliv i na podobu vzájemných vztahů po roce 1993, kdy mezi lidmi i nadále převažoval pocit sounáležitosti vedoucí ke vzájemné spolupráci.

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, nelze tvrdit, že rozdělení společného státu Čechů a Slováků bylo přáním většiny obyvatelstva⁸⁹. Až do posledních chvil spousta lidí doufala v kompromis a zachování existence ČSFR. Na druhou stranu je ale třeba uznat, že podmínky, za kterých se odehrávala politická jednání, nedávaly žádný prostor k nalezení „společné řeči“. Princip zákazu majorizace způsobil neschopnost Federálního shromáždění přijímat zákony, čímž došlo k zablokování celého systému. Za takové situace bylo rozdělení státu jediným řešením.

Rozpad Československa byl nepochybně ztrátou pro oba národy a musí být počítán k nákladům transformace. Rovněž negativní politické a hospodářské konsekvence nesly oba následnické státy. Rozdělení Československa mělo za následek ztrátu jejich politické váhy, přinejmenším dočasně i jejich prestiže. K nezanedbatelným důsledkům zániku společného státu patří i pokles v oblasti hospodářství, neboť jeho prostor se pro Česko zmenšil na 72% a pro Slovensko na pouhých 28% původní velikosti (Vodička, 2003: 257).

Co se týká České republiky, tak ta v prvních letech samostatné existence dokončila proces ekonomické transformace. Došlo k etablování českého stranického systému, v němž se hlavními silami stala ODS a ČSSD. V 90. letech byl kladen velký důraz na rozvoj občanské společnosti.

Situace na Slovensku byla složitější. Jelikož se Slovenská republika nemohla odvolávat na žádnou ústavní tradici, bylo nutné vybudovat nový právní stát, ústavní kulturu a právní povědomí. Cílem slovenských politických elit bylo

⁸⁹ V době rozdělení Československa bylo rozhodně pro pouze 6 %, spíše pro 19 % obyvatel, kdežto 30 % bylo spíše proti a 22 % rozhodně proti. Zbytek respondentů označil jako odpověď nevím [Sociologický ústav AV ČR – Centrum pro výzkum veřejného mínění. Názory obyvatel na rozdělení Československa (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100746s_po80117a.pdf, 22.4.2012)].

také vytvoření pluralitní společnosti, která by se svými aktivitami podílela na budování nového státního útvaru. Problémem, se kterým se navíc Slovensko potýkalo, byla nedostatečná míra demokratizace, což se projevovalo formou tzv. většinové demokracie⁹⁰ (Bútora, Bútorová; 2003: 95).

Rozdělení státu neznamenal ale jen rozdělení politických institucí, hospodářství, ekonomiky, ale také rozdělení společnosti. Rozpad měl dopad i na povahu mezilidských vztahů. Ne v jednom případě docházelo k situaci, kdy politická hranice odloučila rodinné příslušníky a umístila každého z nich do jiného státu. Celkově lze říci, že ve společnostech obou republik se nacházelo mnoho lidí, kteří nedokázali pochopit pohnutky politických stran, které svou aktivitou přispěly k rozpadu ČSFR.

Pro zjištění nálad a názorů veřejnosti ohledně vztahů Čechů k Slovákům, či naopak, byly po roce 1993 vypracované různé průzkumy veřejného mínění. Jedním z takových je výzkum CVVM⁹¹. Výzkum proběhl roku 2006 a jeho otázky měly zjistit, jak respondenti hodnotí rozpad bývalého Československa a tedy i vznik České a Slovenské republiky a vztahy mezi obyvateli obou zemí. Daný výzkum odhaluje, že v roce 1993 pouze 25 % respondentů souhlasilo s rozdělením, kdežto proti bylo více než 50 %. Výzkum z roku 2006 ukázal, že více než polovina (56 %) hodnotí rozpad federace jako pozitivní krok.⁹²

Co se týká česko-slovenských vztahů, na mezinárodní úrovni, tak v této oblasti po roce 1993 panovalo určité napětí. Koncept spolupráce tzv. Visegradské skupiny byl odmítnut V. Klausem, podle kterého byla spolupráce zbytečnou přítěží a omezováním českých zájmů. Vztahy se sousedy se soustředily jen na ekonomickou úroveň a nadstandardnost vztahů nástupců federace zůstala pouhým příslibem na papíře. Ke změně pojetí kooperace dochází ve druhé polovině 90. let, kdy se vstup do NATO a EU a zapojení Slovenska do aktivní spolupráce stává hlavním tématem zahraniční politiky. Díky změně politického vedení v roce 1998 se i Slovensko začalo mnohem více angažovat ve spolupráci s českou stranou⁹³ (Kubáček, 2003:72-75).

⁹⁰ Hlavní důraz byl kladen na většinové právo na úkor práv menšin (Bútora, Bútorová; 2003: 95).

⁹¹ Centrum pro výzkum veřejného mínění.

⁹² Sociologický ústav AV ČR - Centrum pro výzkum veřejného mínění. Vztahy se Slovenskem (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100629s_po61214.pdf, 12.4.2012).

⁹³ V roce 1998 došlo k přehodnocení česko-slovenské spolupráce. Důvodem toho byla změna vlád v obou republikách. Novými premiéry se stal Miloš Zeman a Mikuláš Dzurinda – političtí představitelé, kteří nenesli žádnou odpovědnost na rozdělení státu, tudíž nemuseli dokazovat

Velká míra spolupráce panovala v bezpečnostní oblasti. I po roce 1993 spolu zůstaly česká a slovenská armáda úzce propojeny a jejich vztah lze definovat jako velice blízký, po roku 1994 jako intenzivní. Společným cílem se stala územní celistvost, bezpečnost a integrita území v obou státech. K institucionálnímu potvrzení vztahů došlo roku 1994, kdy byla podepsána dohoda mezi ministerstvy obrany ČR a SR. Z hlediska obrany je důležitá i zmíněná Visegradská skupina, k jejímuž oživení dochází na konci 90. let (Petřík, 2003: 104-106).

Spolupráce obou zemí panuje i v oblasti hospodářství. K posílení kooperace došlo roku 2004, kdy obě země vstoupily do EU. Příkladem může být spolupráce českých a slovenských krajů pod názvem Program přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013. Cílem programu je podpora sociokulturního a hospodářského rozvoje, budování přeshraniční infrastruktury životního prostředí a přírodních zdrojů.⁹⁴

Ke změně pohledu na česko-slovenské vztahy ale došlo v řadách obyvatelstva, především u mladé generace, která nezažila, nebo si nepamatuje období společného soužití v rámci jednoho státu. Obecně tak lze říci, že jak české, tak slovenské starší generace cítí k opačnému národu neustále pocit sounáležitosti a často je i nadále označují jako bratry Čechy, resp. bratry Slováky. Dle mého názoru ale dochází k rozdílnému vnímání u mladší generace, která nemá zkušenost společného státu. To vede k tomu, že k Čechům/Slovákům necítí nějaké výrazně bližší vztahy než je tomu v případě ostatních národů jako jsou například Poláci či Němci. I přes daný fakt, ale ve společnosti k žádným česko-slovenským konfliktům nedochází a celkově lze označit vzájemné vztahy Čechů a Slováků jako velice dobré a bezproblémové.

správnost rozhodnutí z roku 1992 tím, že by odmítali nadstandardní spolupráci mezi republikami. Došlo tak k navázání úzké spolupráce (Jičínský, 2003a: 306).

⁹⁴ Fondy Evropské unie. Program přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013 (<http://www.strukturalni-fondy.cz/op-preshranicni-spoluprace-cr-slovensko>, 13.4.2012).

8 ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo nastínit vývoj a podobu vztahů Čechů a Slováků v historii a zejména v rámci společného česko-slovenského státu. Na základě získaných poznatků z analýzy vztahů obou národů uvnitř společného státu se mi podařilo definovat a popsat konfliktní linie, které komplikovaly soužití Čechů a Slováků v rámci jedné politické jednotky, a které rovněž stály za definitivním rozpadem Československa na počátku 90. let.

První konfliktní linie, kterou lze v česko-slovenských vztazích identifikovat, souvisí se samotným vznikem Československa, jehož existence byla postavena na koncepci jednotného československého národa. K naplnění čechoslovakistické myšlenky ale nikdy nedošlo. Příčinou bylo vzájemné vnímání Čechů a Slováků. Obě společnosti byly v roce 1918 na zcela odlišné politické, hospodářské, kulturní i sociální úrovni. Ve společném státě se tak Češi a Slováci setkali se značně nerovnými dispozicemi. Tento fakt způsobil vzrůstající pocit nadřazenosti Čechů, kteří se vůči Slovákům vymezovali jako ti bohatší, vzdělanější a vyspělejší. Pocit nadřazenosti se stal důvodem slovenské nespokojenosti a vedl ke vzniku štěpné linie, která se stala hnací silou a důvodem slovenského boje o autonomii.

Štěpné linie vzájemných vztahů mají kořeny i v hospodářské oblasti. Obě části disponovaly odlišně rozvinutou hospodářskou strukturou, což se odrazilo na nekonkurenceschopnosti Slovenska. Ze slovenské části se tak ozývaly časté výtky, že český průmysl zničil ten slovenský a že je Slovensko pouhým odbytíštěm pro české výrobky. Nutno ale podotknout, že špatná hospodářská situace na Slovensku nebyla výsledkem české hegemonie, ale vznikem tržního hospodářství. S cílem zvýšit hospodářskou úroveň plynuly na Slovensko investice na modernizaci průmyslu a zemědělství. Tato politika se odrazila na smýšlení české veřejnosti, kdy došlo ke vzniku stereotypu „my“ vyspělí doplácíme na „vás“ chudé.

Další příčinou sporů mezi Čechy a Slováky se stal způsob, jakým bylo Slovensko spravováno. Již v prvních letech Československa došlo k centralizaci státní správy, čímž byla Slovensku odeprána možnost spravovat si své vlastní záležitosti. Frustrace Slováků z toho, že o slovenských otázkách rozhoduje pražské centrum, byla navíc umocněna příchodem velkého počtu Čechů na

Slovensko, kde obsazovali pracovní místa především ve státní správě a školství. Tato „česká kolonizace“, jak Slováci někdy označovali příchod nové pracovní síly z českých zemí, byla hlavním důvodem stoupající nespokojenosti, které dokázaly využít slovenské politické strany, pro získání voličů a tím navýšení legitimacy pro „boj“ za autonomii.

S požadavkem udělení autonomie souvisí další konfliktní linie, která zatěžovala vzájemné vztahy. Zde je ale třeba podotknout, že snaha o dosažení autonomního statusu byla iniciována především členy HSLŠ, nikoliv slovenskou společností. Česká veřejnost nedokázala pochopit důvod tohoto slovenského požadavku, neboť žila v domněnku, že by Slováci měli být Čechům vděční za to, že je osvobodili od Maďarů. Charakter mezinárodního prostředí a strach českých politických elit z mocenského rozmachu nacistického Německa požadavek autonomie stále odsouvaly a odmítaly jej naplnit. Vyvrcholení sporu přišlo na konci 30. let, kdy vznikl v česko-slovenské společnosti zřejmě nejznámější stereotyp o slovenské zradě, aneb „jak vrazili Slováci Čechům nůž do zad“. V krizovém okamžiku ohrožení Československa Slovensko využilo oslabení pražské vlády a za pomoci Německa vyhlásilo samostatnost. Tento stereotyp zatížil společnost a názor Čechů na Slováky po celé další období existence česko-slovenského státu.

S obnovením Československa roku 1945 opět vyvstala otázka nového státoprávního uspořádání a postavení Slovenska v ČSR. Už poválečná jednání zavedla příčinu novým konfliktním liniím, které pramenily s rozdílných názorů na podobu obnoveného Československa. Ignorance slovenských požadavků na změnu státoprávních poměrů vedla k oživení sporů z období „první“ republiky. Posunuta do pozadí byla i realizace federativního uspořádání. Postupné oklešťování slovenských národních orgánů vedlo k posílení štěpné linie týkající se státoprávního postavení Slovenska. Rok 1948 pak pohřbil veškeré naděje Slováků v posílení národních pravomocí. Nutno však podotknout, že politika centralizace po roce 1948 nebyla výsledkem snah českých politiků řídit Slovensko, ale doktrínou komunistické strany, která se dostala k moci.

Nejvýraznější konfliktní linie komunistického Československa byla zapříčiněna řešením „slovenské otázky“ komunistickou stranou. Rozsáhlé investice do slovenského hospodářství a ekonomiky sice měly za následek zvýšení životní úrovně Slováků, avšak na české straně se tato politika stala

důvodem nespokojenosti a oživení stereotypů kdo na koho doplácí. Česká nevole byla navíc posílena provedenou měnovou reformou, po které došlo k poklesu životní úrovně českých občanů.

Díky perzekucím, které uplatňovala komunistická strana při jakémkoliv náznaku kritiky režimu, se období 1948-1968 nevyznačuje žádnými výraznějšími štěpnými liniemi, mimo těch výše uvedených. Změna přichází s procesem „uvolňování“ a Pražským jarem. Během roku 1968 se opět naplno projevila odlišnost českých a slovenských zájmů. Lišící se pohled na reformy a rozdílné priority vedly ke vzniku nové konfliktní linie. K jejímu posílení došlo vzájemným nepochopením.

Během diskuzí o podobě federace v česko-slovenských vztazích opět posiluje štěpná linie vyplývající z neshod v oblasti hospodářství. Slovenská představa o ekonomickém vyrovnání a rozdělení rozpočtu přispěla k oživení stereotypu kdo na koho doplácí. Diskuze mezi Čechy preferujícími demokratizaci systému a Slováky preferujícími federalizaci byla ukončena sovětskou okupací. Období, které následovalo po srpnu 1968, bylo českou stranou vnímáno jako nespravedlnost. Politické čistky se mnohem více týkaly Čechů, rovněž napětí spojené s obdobím normalizace nebylo na Slovensku tak vyhrcované jako v českých zemích. Celkově tak lze říci, že Husákova politika a vykonávání nařízení Moskvy vedlo na české straně k oživení stereotypu o slovenské zradě.

Urovnáním sporů se měla stát realizace federalizace. I ta však byla provázena mnoha neshodami a v konečném důsledku stejně nesplnila svůj účel, neboť i nadále byla uplatňována centralizace. Politikou normalizace se konfliktní linie přesouvají na úroveň politických elit. Politika normalizace a utlumila projevy konfliktních linií. Jedinou přetrvávající v období 70. a 80. let byla ta, která se týkala hospodářství. Velkolepý hospodářský rozkvět Slovenska se tak dostal do ostrého kontrastu s úpadkem a společenskými náladami v českých zemích. Češi tak kritizovali Slovensko, že se rozvíjí za české peníze.

Změna v česko-slovenské vzájemnosti nastala v souvislosti se společenskými změnami spojenými s rokem 1989. Tehdy se Češi a Slováci spojili s cílem svrhnout komunistickou moc a dosáhnout kýžené svobody. Společný zájem jim nevydržel dlouho a už po roce 1990 se opět projevují odlišné priority Čechů a Slováků. Dominantní konfliktní linií období 1989-1992

se stal odlišný názor na podobu federace a vymezení kompetencí republikových orgánů. Neústupnost politických elit a neochota slevit ze svých požadavků zapříčinily, že tato konfliktní linie se stala osudnou pro česko-slovenské soužití v rámci společného státu.

Na základě definicí hlavních konfliktních linií, které zatěžovaly česko-slovenské vztahy po dobu existence společného státu, tak mohu odpovědět na teze, které jsem si stanovila v úvodu práce. Všechny konfliktní linie z období společného státu vyplývaly z nastavení státoprávních vztahů. Získáním samostatnosti mizí nejvýraznější konfliktní linie týkající se slovenského požadavku na správu Slovenska. Oddělením ekonomik mizí výtky, že Češi se mají lépe než Slováci a že Slovensko je využíváno pro české ekonomické zájmy. Oddělením národů se vytrácejí projevy české nadřazenosti a slovenské nevděčnosti. Mizí spory ohledně toho, kdo na koho doplácí, v čem jsou oba národy odlišné apod. Místo toho se více řeší otázky, co oba národy nadále spojuje a co mají společného. Dnes už ve společnosti nelze identifikovat žádné štěpné linie a celkově tak můžeme označit dnešní česko-slovenské vztahy jako bezproblémové.

9 ZDROJE

9.1 SEZNAM LITERATURY

Bartlová, Alena (2004). Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918-1935. In: Zemko, Milan - Bystrický, Valerián eds., Slovensko v Československu 1918-1938 (Bratislava: VEDA), 123-164.

Bílek, Jiří (1987). Vojenské dějiny Československa, 3. díl, 1918-1939 (Praha: Naše vojsko).

Bystrický, Valerián (2004). Štátoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov. In: Zemko, Milan - Bystrický, Valerián eds., Slovensko v Československu 1918-1938 (Bratislava: VEDA), 165-178.

Bystrický, Valerián; Deák, Ladislav (2004). Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska. In: Zemko, Milan - Bystrický, Valerián eds., Slovensko v Československu 1918-1938 (Bratislava: VEDA), 199-239.

Bútorá, Martin - Bútorová, Zora (2003). Neznositelná ľahkosť rozchodu. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 69-104.

Cabada, Ladislav (2003). Politický systém první Československé republiky. In: Vodička, Karel - Cabada, Ladislav, Politický systém České republiky (Praha: Portál), 15-45.

Cabada, Ladislav - Šanc, David (2005). Český stranický systém ve 20. století (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk).

Čapka, František (1988). Cesta Čechů a Slováků dějinami (Praha: Socialistická akademie ČSSR).

Čapka, František (2000). Nástin vztahů Čechů a Slováků (Brno: Akademické nakladatelství).

Čulen, Konštantín (1992). Po Svätoplukovi druhá naša hlava: život dr. Josefa Tisa (Partizánske: Garmond).

Deák, Ladislav (2004). Miesto Slovenska v československém štáte v rokoch 1918-1938 z medzinárodného hľadiska. In: Zemko, Milan - Bystrický, Valerián eds., Slovensko v Československu 1918-1938 (Bratislava: VEDA), 15-34.

Dérer, Ivan (1946). Slovenský vývoj a ľudácka zrada – fakta, vzpomínky a úvahy (Praha: Kvasnička a Hampl).

Gál, Fedor (2003). Rozpad v politickej perspektíve. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 105-118.

Gellner, Arnošt (1993). Národy a nacionalismus (Praha: Hříbal).

Gosiorovský, Miloš (1979). Češi a Slováci: z historie vzájemných vztahů ve 20. století (Praha: Horizont).

Harna, Josef (1990). První pokus o demokracii – Československá republika ve střední Evropě (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).

Hloušek, Vít - Kopeček, Lubomír (2010). Politické strany – původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě (Praha: Grada Publishing).

Honajzer, Jiří (1995). Vznik a rozpad vládních koalic v Československu v letech 1918-1938 (Praha: Orbis).

Chovanec, Jaroslav (1989). Výstavba socialismu a riešenie národnostnej otázky. Zápas za vytvorenie česko-slovenskej socialistickej federácie. In: Ústav marxismu-leninizmu ÚV KSS, Česko/slovenské vzťahy – história a súčasnosť (Bratislava: Pravda), 79-106.

Jičínský, Zdeněk (1993). Ke ztroskotání československého federalismu. In: Mynárik, Ján a kol., Rozloučení s Československem (Praha: Český spisovatel), 67-82.

Jičínský, Zdeněk (2003a). Zamyšlení o rozdělení po deseti letech. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 303-308.

Jičínský, Zdeněk (2003b). Ztroskotání československého federalismu. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 51-68.

John, Miloslav (1994). Čechoslovákismus a ČSR 1914-1938 (Beroun: Baroko & Fox).

Kaplan, Karel (1985). Pravda o Československu 1945-1948 (Praha: Panorama).

Kaplan, Karel ed. (1992). Pražské dohody 1945-1947 (Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV).

Kaplan, Karel (1993). Československo v letech 1967-1969, 4. část (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).

Kaplan, Karel (2002). Kořeny československé reformy 1968 (Brno: Doplněk).

Kováč, Dušan (1998). Dějiny Slovenska (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

Kováč, Dušan (2000). Centralizovaná monarchie a dualizmus. In: Čaplovič, Dušan - Čičaj, Viliam - Kováč, Dušan - Lipták, Ľubomír - Lukačka, Ján, Dějiny Slovenska (Bratislava: Academic Electronic Press), 193-197.

Krajčovičová, Natália (2004). Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918-1920). In: Zemko, Milan - Bystrický, Valerián eds., Slovensko v Československu 1918-1938 (Bratislava: VEDA), 57-93.

Kubáček, Jan (2003). Středoevropská vize. In: Petr Kolesár ed., Československé vztahy deset let po rozpadu federace (Brno: Masarykova univerzita v Brně), 72-83.

Lacko, Martin (2008). Slovenská republika 1939-1945 (Bratislava: Perfekt).

Leichtová, Magdaléna (2011/2012) Současné Rusko [přednáška] (Plzeň: Fakulta filozofická).

Lipták, Ľubomír (1968). Slovensko v 20. storočí (Bratislava: Vydavateľstvo politickej kultúry).

Lipták, Ľubomír (2000). Slovensko medzi dvoma vojnami. In: Čaplovič, Dušan - Čičaj, Viliam - Kováč, Dušan - Lipták, Ľubomír - Lukačka, Ján, Dějiny Slovenska (Bratislava: Academic Electronic Press), 225-244.

Lukas, Zdeněk (2003). Hospodářské a sociální diskrepance. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 39-50.

Macek, Josef a kol. (1990). Sedm pražských dnů. 21.-27. srpen 1968. Dokumentace (Praha: Academia).

Masaryk, Tomáš Garrigue (1990). Česká otázka (Praha: Nakladatelství Svoboda).

Mathé, Svätoslav (2006). Cesta k samostatnosti (Martin: Matica slovenská).

Mencl, Vojtěch a kol. (1993). Československo v roku 1968: II.díl – počátky normalizace (Praha: Parta).

Měchýř, Jan (1991). Slovensko v Československu (Praha: Práce).

Mlynárik, Ján (2003). História česko-slovenských vzťahov. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 11-29.

Peroutka, Ferdinand (2003). Budování státu I.-II. – 1918-1919 (Praha: Academia).

Petřík, Jaroslav (2003). Vojenská spolupráce české a slovenské republiky před a po vstupu SR do Severoatlantické aliance. In: Petr Kolesár ed., Česko-slovenské vztahy deset let po rozpadu federace (Brno: Masarykova univerzita v Brně), 104-116.

Plevza, Viliam (1979). Národnostná politika KSČ a česko/slovenské vztahy (Bratislava: Roh).

Příhoda, Petr (1993). Sociálně-psychologické aspekty soužití Čechů a Slováků. In: Mlynárik, Ján a kol., Rozloučení s Československem (Praha: Český spisovatel), 33-39.

Příhoda, Petr (2003). Sociálně-psychologické aspekty soužití Čechů a Slováků. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 31-38.

Rychlík, Jan (1997). Češi a Slováci ve 20. století (Bratislava: Academic Electronic Press Bratislava a Ústav T.G.Masaryka Praha).

Rychlík, Jan (1998). Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1945-1992 (Bratislava: Academic Electronic Press Bratislava a Ústav T.G.Masaryka Praha).

Schwarz, Karl Peter (1994). Češi a Slováci – Dlhá cesta k mierovému rozchodu (Bratislava: Odkaz).

Stehlík, Michal (2009). Češi a Slováci 1882-1914 – Nezřetelnost společné cesty (Praha: TOGGA).

Suk, Jiří (1997). Občanské fórum, listopad – prosinec 1989: 1. díl – události (Brno: Doplněk).

Šolc, Jaroslav (1993). Slovensko v českej politike (Banská Bystrica: M.O.ENTERPRISE).

Šolle, Zdeněk (1998). Století české politiky (Praha: Mladá fronta).

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., Ústavní zákon o československé federaci, ve znění pozdějších předpisů.

Vašš, Martin (2011). Slovenská otázka v 1. ČSR (1918-1938). (Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej)

Veselý, Zdeněk (2001). Česko-slovenské vztahy (Dokumenty). (Praha: VŠE v Praze).

Vodička, Karel (2003). Příčiny rozdělení: Souhrnná analýza. In: Vodička, Karel ed., Dělení Československa – Deset let poté (Praha: VOLVOX GLOBATOR), 205-264.

Žatkuliak, Jozef (1994). Ku vzniku Česko-Slovenskej Federácie roku 1968. In: Kučerová, Stanislava a kol., Idea Československa a střední Evropa (Brno: Doplněk), 174-177.

9.2 INTERNETOVÉ ZDROJE

Český statistický úřad. Německá národnost na území ČR (http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nemecka_narodnost, 2.3.2012).

Fondy Evropské unie. Program přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007-2013 (<http://www.strukturalni-fondy.cz/op-preshranicni-spoluprace-cr-slovensko>, 13.4.2012).

Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko. História strany (<http://www.hzds.sk/?mod=clanky&par=strana-historia-strany&menu=41>, 12.4.2012).

Občanská demokratická strana. Ustavující kongres ODS (<http://www.ods.cz/kongresy/0>, 12.4.2012).

Sociologický ústav AV ČR - Centrum pro výzkum veřejného mínění. Vztahy se Slovenskem (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100629s_po61214.pdf, 12.4.2012).

Sociologický ústav AV ČR – Centrum pro výzkum veřejného mínění. Názory obyvatel na rozdělení Československa (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100746s_po80117a.pdf, 22.4.2012).

Strašíková, Lucie (2010). První svobodné volby si nechal ujít málokdo. Česká televize (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/91991-prvni-svobodne-volby-si-nechal-ujit-malokdo/>, 22.4.2012).

Škňouřil, Evžen (2003). Koho nejvíce poškodila měnová reforma. iDnes.cz (http://finance.idnes.cz/koho-nejvice-poskodila-menova-reforma-dx3-/bank.aspx?c=A030526_120107_fi_osobni_zal, 25.3.2012).

Vláda ČR. Milan Hodža (<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/rejstrik-predsedu-vlad/milan-hodza-434/>, 9. 4. 2012).

10 RESUMÉ

Conflict line of social coexistence of the Czechs and Slovaks, which originated after the Czech Republic formation in 1918, is the topic of this bachelor's work. The aim of the work is to identify these lines, to describe their evolution and their impact on the form of the Czech-Slovak relationship during particular periods of the Czechoslovakia existence.

The work is structured into 6 chapters, chronologically sorted in order to ensure their connection. The evolution of the Czechoslovak reciprocity since the origin of the first state formation, which part of were both the Czechs and the Slovaks, up to the beginning of foreign action with the aim to form a state, is described in the first chapter. Historical context and the form of cooperation, which later lead to the idea of forming a common state, is introduced here.

The second chapter is a brief discourse about the foreign-political action leading to the Czechoslovak Republic formation. Analysis of the splitting lines of the first period of the common statehood /1918-1939/ is the main point of this chapter. The first years of the Czech-Slovak consolidation relations and their gradual pointing rounded off by Slovak independence declaration are characterized here.

The third part of the work is devoted to the after-war renovated Czechoslovakia and the question whether disagreements in this period are to be noticed between the Czechs and the Slovaks or even whether any controversies outlast since the era of the first republic. In the context of the change in the interior question is the attention aimed also on the communist conception of the national problems and the way of their solving up to the year 1967.

The fourth chapter begins with the events of the Prague Spring in the year 1968 and concludes in 1989. The main accent is put on the problems of Czech-Slovak relations in this period of time connected with the process of the country federalization. This chapter is answering the question whether the federative order was an effective solution to the main disagreements between the Czechs and the Slovaks.

The fifth chapter begins at the time of Velvet revolution in 1989 and concludes with the state splitting in 1992. The task of this chapter is describing

of the incompatibility of the Czech and Slovak demands, which occurred during the negotiations after the revolutionary year 1989 as well as what was the discussion character of the Czech and the Slovak governments, which lead to the origination of two independent republics.

The last sixth chapter brings a brief outline of the Czech-Slovak mutuality after the year 1993.